

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ریاست اطلاعات و ارتباط عامه

صفحه آرا:

محمد عمر تیموری

چاپ:

خزان ۱۳۹۶ هجری خورشیدی، کابل

مسئول ارتباطات:

القت امیرزاده

طرح جلد:

محمد عمر تیموری

تیراژ:

۱۵۰۰ نسخه

نشانی:

سرک فیض محمد کاتب، ایستگاه سناتوریم، ناحیه ششم، کابل - لویه څارنوالی

صفحه انترنتی:

www.ago.gov.af

فیسبوک:

www.facebook.com/ago.gov.af.1

نشانی برقی:

iprd@ago.gov.af

شماره تماس:

+۹۳(۰) ۲۰ - ۲۵۲۱۷۰۳

مجله علمی-پژوهشی

څارنوال

صاحب امتیاز:

لوی څارنوالی جمهوری اسلامی افغانستان

مدیر مسئول:

پوهیالی شاه محمد خپلواک

سردبیر:

محمد هادی رویش

هیأت تحریر:

داکتر غلام حیدر علامه

څارنمل جنرال عبدالقیوم نظامی

معاون سر محقق محمد منیر مروت

معاون سر محقق محمد اعظم طارق

پوهندوی شفیق وردک

پوهنمل رحیم الله څیرک

پوهنیار عبدالرحیم یزدان پناه

- * مجله علمی-پژوهشی څارنوال زیر نظر هیأت تحریر نشر می شود.
- * مجله علمی-پژوهشی څارنوال در انتخاب، ویرایش و نشر نبشته ها دست باز دارد.
- * مقاله های رسیده به دفتر مجله، مسترد نمی گردد.
- * مقاله هایی که در این مجله نشر می شود، لزوماً بیان گر دیدگاه لوی څارنوالی نیست.

فهرست مطالب

سرلیکنه

شاه محمد خیلواک الف

جرايم انتخاباتی

داکتر غلام حیدر علامه ۱

امنیت زنان در افغانستان و چالش‌های فراروی آن

محمد اعظم طارق ۱۴

فساد و عوامل آن در افغانستان

محمد منیر مروت ۳۹

عوامل اجتماعی مجنی علیه واقع شدن اطفال

محمد باقر شریفی ۵۵

جاسوسی و مجازات آن در سیستم حقوقی افغانستان

حکیم الله حکیمی ۷۴

له بنځو سره د تاوتریخوالي د پای ته رسونې نړیواله ورځ

له بنځو سره د تاوتریخوالي د پای ته رسونې نړیواله ورځ د ۱۹۸۱ کال د نومبر له ۲۵ راهیسې په دغه نوم ټاکل شوې وه، ملگرو ملتونو دا ورځ د ۱۹۹۹ کال د اکتوبر پر ۱۷ له بنځو سره د تاوتریخوالي د پای ته رسونې د نړیوالې ورځې په نامه تصویب کړه.

دغه ورځ د میرابال دریسو خويندو چې د امریکایي هېواد دومینیکن اوسېدونکې او سیاسي فعالانې وې او د دیکتاتورۍ پر ضد یې مبارزه کوله، په ظالمانه توګه د موټر د ټکر په پایله کې ووژل شوې، چې دې پېښې د ولس غبرګون وپاراوه.

له بنځو سره د تاوتریخوالي د پای ته رسولو په موخه هر کال په نړۍ کې د نومبر له ۲۵ څخه د ډسمبر تر ۱۰ پورې ۱۶ ورځنۍ کمپاین کېږي.

بنځې اوسمهال د نړۍ په زیاترو هېوادونو او په ځانګړي ډول افغانستان کې له ډول ډول تاوتریخوالي سره مخ دي، د بېلګې په ډول: په کم عمر کې د نجونو ودول، په بدو کې د نجونو ورکول، د خاوند

یا د کورنۍ د غړو لخوا د هغوی وهل ټکول، د زده کړې له حق څخه بې برختوب، د پیسو په بدل کې پاڅه عمره کسانو ته د نجونو ودول، یوې ادارې ته د مراجعې کولو پر مهال له هغوی څخه د نامشروع اړیکو غوښتنه او گڼې نورې ستونزې دي، چې ښځې ورسره لاس او گربوان دي.

له ښځو سره د تاوتریخوالي د پای ته رسونې د نړیوالې ورځې نمانځنه د هغو ادارو لپاره چې په یاده برخه کې کار کوي، غوره فرصت گڼل کېږي او دا ادارې باید پر داسې میکانیزم کار وکړي، چې له مخې یې په ټولنه کې له ښځو سره د تاوتریخوالي کچه کمه شي. افغانستان د هغه هېوادونو په ډله کې و، چې له ښځو سره د تاوتریخوالي کچه پکې زیاته او پای ته رسول یې خورا ستونزمن ښکارېدل؛ خو له نېکه مرغه په تېره یوه نیمه لسيزه کې په دې برخه کې د پام وړ هڅې شوې او ښې پایلې ترلاسه شوې دي. مور دغو لاس ته راوړنو ته یو ځغلند نظر کوو، د بېلگې په ډول، په هېواد دننه او بهر کې د ښځو لپاره زده کړو ته لاسرسی، په دولتي او نادولتي ادارو کې د ښځو لپاره د کاري فرصتونو او د ښځو لپاره د سوداګرۍ د زمينې برابرول او د هېواد په ملي مسایلو لکه، سوله، له بهرنیو هېوادونو سره د مرستې د هوکړه لیکونو لاسلیک، د هېواد په بهرني سیاست کې د ښځو رول او دې ته ورته نور مهم موضوعات شته، چې د ښځو نظرونو او وړاندیزونو ته پکې ځای ورکړل شوی دی او دا هغه روښانه بېلگې دي، چې د هېواد په کچه د ښځو د حقونو په برخه کې ترسره شوې دي.

لویه خارنوالی هم د هېواد د نورو ادارو په څېر له ښځو سره د تاوتریخوالي د پای ته رسونې او د ښځو حقونو ته د درناوي په موخه د پام وړ لاس ته راوړنې لري، چې ځینې یې په لاندې ډول دي. د لویې خارنوالۍ په تشکیل کې د ښځو ونډه له دريو څخه ۱۷ سلنې ته لوړه شوې، چې دا د لویې خارنوالۍ مهمه لاس ته راوړنه گڼل کېږي. له ښځو سره د تاوتریخوالي د مخنیوي څانګړې خارنوالۍ هم په دې برخه کې د پام وړ هڅې کړې دي. د دغې څانګړې خارنوالۍ

د هڅو له مخې په ۳۴ ولایتونو کې له ښځو سره د تاوتریخوالي د مخنیوي په برخه کې ۴۳ څارنوالانې فعالیت کوي.

لویه څارنوالی د عامه پوهاوي د پروگرامونو له لارې په پام کې لري، چې د تاوتریخوالي کچه راټیټه کړي. دغې ادارې له ښځو سره د تاوتریخوالي د مبارزې په برخه کې اغېزناک گامونه اخیستي، چې له هغې ډلې څخه یوه لویه لاسته راوړنه یې له ښځو سره د تاوتریخوالي د مبارزې معینیت رامنځته کول یادولی شو. له دې سره سم د بېلابېلو وزارتونو سره د هوکړه لیکونو لاسلیکول، د ښځو د ظرفیت د کچې لوړولو او د ښځو د پیاوړتیا لپاره په ښوونیزو پروگرامونو کې د ۲۴۲ نجونو جذبول هم له ښځو سره د تاوتریخوالي د مبارزې په برخه کې د دې ادارې له جدي کارونو څخه شمېرل کېږي.

له ښځو سره د تاوتریخوالي د مخنیوي په برخه کې یوه بله لاسته راوړنه د رواني درملنې د مرکز پرانیستنه او د ښځو د حقونو د مدافع بنسټونو سره د همغږۍ رامنځته کول هم د یادونې وړ دي.

جرایم انتخاباتی

داکتر غلام حیدر علامه

چکیده

کشورها در راستای تمثیل مردم سالاری و حاکمیت اراده مردم، ناگزیر اند تا در دوره‌های معین، برای انتخاب برخی مسؤولان و مقامات، انتخابات برگزار کنند. افغانستان نیز طبق ماده چهارم قانون اساسی، به منظور عملی کردن حاکمیت مردم، باید انتخابات برگزار کند. انتخابات ریاست جمهوری و شورای ملی از جمله مهم‌ترین انتخابات به شمار می‌روند که نهایت سعی و دقت باید انجام شود تا سالم و شفاف برگزار گردند. یکی از مسائلی که در خلال هر انتخابات قابل پیش‌بینی است، احتمال وقوع جرایم انتخاباتی می‌باشد. ملت‌های پیشرفته این جرایم را در قوانین خویش جرم‌انگاری کرده و مجازات مناسبی را برای مقابله با آن‌ها در نظر گرفته‌اند. خوش‌بختانه کود جزای افغانستان نیز فهرست این جرایم را برشمرده و آن‌ها را شناسایی کرده است. در این نوشتار جرایم مذکور در قانون یاد شده، با دو سند خارجی دیگر که آن دو نیز به این جرایم پرداخته‌اند، مقایسه شده و در پایان نتیجه‌گیری صورت گرفته است.

واژه‌گان کلیدی: انتخابات، جرایم، افغانستان، کود جزا، آلمان، اسناد بین‌المللی

درآمد

کود جزای افغانستان در راه است و سر از تاریخ ۲۵ دلو ۱۳۹۶ نافذ می‌گردد. نسخه نرم‌افزاری این کود در دست است. هم اکنون در وب سایت وزارت عدلیه قابل دسترس می‌باشد (کود جزا: ۱۳۹۶). یکی از اهداف تدوین این کود، جمع‌آوری تمام جرایم و مجازات در سند واحد است تا شهروندان افغانستان بتوانند به آسانی، همیشه تمام احکام جزایی الزام آور بر خویش را در سند واحد، در دسترس داشته باشند. البته نگارنده، نکات قوت و ضعف کود جزا را در اثر دیگر مفصلاً توضیح داده است (علامه: ۱۳۹۶).

نیاز به برخی از جرایمی که بسیار محسوس بود تا در قانون جزای جدید، جرم انگاری شود، جرایم انتخاباتی بود. زیرا به خاطر عدم جرم انگاری آن، چندین بار انتخابات ما به دشواری مواجه شده و در خلال آن‌ها این جرایم رخ داده بود، بدون آن که عاملان آن مجازات شوند. خوش بختانه کود جزا، برای اولین بار در افغانستان این جرایم را احصاء کرده و برای آن مجازات مشخص را در نظر گرفته است. هر چند لازم به یادآوری است که قوانین انتخاباتی پیشین، تخطی‌ها، تخلفات و تقلبات انتخاباتی را ذکر کرده بود؛ اما از کنار جرایم انتخاباتی با سکوت گذشته بودند.

در این نوشتار، «جرایم انتخاباتی» در سه نظام انتخاباتی؛ یعنی قانون جزای نمونه، قانون جزای آلمان و کود جزای افغانستان، بررسی مقایسه‌ی شده است تا در پرتو آن نقاط ضعف و قوت جرم انگاری این جرایم، در کود جزا آشکار گردیده تا باشد که در آینده بتوانیم به جرایم انتخاباتی، عادلانه و منصفانه رسیده‌گی کنیم.

۱- جرایم انتخاباتی در قانون جزای نمونه

لازم به توضیح است که قانون جزای نمونه، قانونی است که به ابتکار انستیتوت بین‌المللی صلح امریکا و توسط برجسته‌ترین استادان حقوق جزا از سراسر دنیا، به عنوان یک قانون نمونه و الگو برای کشورهای که در دوران بازسازی پس از جنگ به سر می‌برند، نوشته شده است. این کشورها در تدوین قوانین جزای خویش از این قانون (قانون نمونه) که آخرین دستاوردها و پیشرفت‌های علمی در حقوق جزا را در

خود جای داده است، بهره گرفته و قوانین خویش را بر آن اساس تنظیم کنند. در اهمیت این «کود نمونه‌یی» برای ما همین بس که افغانستان نیز در شمار کشورهای پس از منازعه قرار دارد.

قانون جزای نمونه، اعمال ذیل را به عنوان جرایم انتخاباتی بر شمرده است:

الف - جلوگیری از حق رأی دهی

(۱) تعریف جرم

شخص زمانی مرتکب جرم جلوگیری از اجرای حق رأی دهی می‌شود که در اجرای وظایفی که در خصوص برگزاری انتخابات، به قصد جلوگیری از رأی دادن دیگری، یکی از کارهای ذیل را انجام دهد:

یک- نام فردی را در فهرست رأی دهنده‌گان ثبت نکند.

دو- نام فردی را از فهرست رأی دهنده‌گان حذف کند.

سه- به هر طریقی دیگر، از اجرای حق رأی دهی یک فرد، جلوگیری کند.

(۲) مجازات

یک- مجازات جرم جلوگیری از حق رأی دهی، از یک تا پنج سال حبس می‌باشد.

دو- محکمه در صورت لزوم دید، می‌تواند شخص مذکور را به جزای نقدی نیز محکوم کند.

ب- نقض تصمیم آزادانه رأی دهنده‌گان

(۱) تعریف

مجرم زمانی ناقض تصمیم آزادانه رأی دهنده‌گان شمرده می‌شود که فردی را با استفاده از زور، تهدید جدی، پرداخت رشوه، حيله و فریب یا هر شیوه غیر قانونی دیگر، مجبور به یکی از کارهای زیر کند:

یک- رأی دهد.

دو- رأی ندهد.

سه- رأی باطل بدهد.

چهار- به نفع یا علیه یک شخص خاص رأی دهد.

(۲) مجازات

مجازات جرم نقض تصمیم آزادانه رأی دهنده گان، حسب احوال، یک تا پنج سال حبس می باشد. محکمه در صورت لزوم دید، می تواند شخص مذکور را به جزای نقدی نیز محکوم کند.

ج- سوء استفاده از حق رأی دهی
(۱) تعریف

شخص، در صورتی مرتکب جرم سوء استفاده از حق رأی دهی شمرده می شود که در جریان یک انتخابات، این اعمال را انجام دهد:

یک- به نام شخص دیگری رأی دهد.
دو- با وجود آن که یکبار رأی داده است، بار دیگر هم این کار را انجام دهد.
(۲) مجازات

یک- مجازات جرم سوء استفاده از حق رأی دهی، حسب احوال، یک تا پنج سال حبس می باشد.

دو- محکمه در صورت لزوم دید، می تواند شخص مذکور را به جزای نقدی نیز محکوم کند.

د- نقض اصل سرّی بودن رأی دهی
(۱) تعریف

شخص، زمانی مرتکب جرم نقض اصل سرّی بودن رأی دهی، شمرده می شود که:

یک- از فردی بخواهد که محتوای رأی خویش را آشکار کند که به چه کسی رأی داده است.
(۲) مجازات

یک- مجازات جرم نقض کننده اصل سرّی بودن رأی دهی، حسب احوال، یک تا پنج سال حبس می باشد.

دو- محکمه در صورت لزوم دید، می تواند شخص مذکور را به جزای نقدی نیز محکوم کند.

ه- خرید و فروش آراء
(۱) تعریف

شخص در صورتی مرتکب جرم خرید رأی شمرده می شود که:

یک - به طور مستقیم یا غیر مستقیم، دادن یک منفعت ناروا را به فردی دیگر یا طرف و نهاد ثالث، به منظور انجام امور آتی وعده، پیشنهاد یا اعطاء کند:

دو- شخصی رأی دهد.

سه - از دادن رأی خودداری کند.

چهار- رأی باطل دهد.

پنج- به نفع یا علیه یک شخص خاص رأی دهد.

(۲) مجازات

یک- مجازات جرم خرید و فروش آراء، حسب احوال، یک تا پنج سال حبس می باشد.

دو- محکمه در صورت لزوم دید، می تواند شخص مذکور را به جزای نقدی نیز محکوم کند.

و- تقلب در انتخابات

(۱) تعریف

شخص، در صورتی مرتکب جرم تقلب در انتخابات شمرده می شود اعمال زیر را انجام دهد:

یک - آرای را اضافه، کم یا حذف کند.

دو - نتیجه انتخابات را طوری منتشر کند که با نتیجه واقعی رأی دهی، مطابقت نداشته باشد.

سه - به هر شیوه دیگری، نتیجه واقعی یک انتخابات را مخدوش کند.

(۲) مجازات

مجازات جرم متقلب در انتخابات، حسب احوال، دو تا ده سال حبس می باشد.

ز- تهدید کاندیدای انتخاباتی

(۱) تعریف

شخص، زمانی مرتکب جرم تهدید کاندیدای انتخاباتی شمرده می شود که:

یک- کاندیدای انتخاباتی را تهدید کند یا هر نوع عمل غیر قانونی دیگری را علیه

وی انجام دهد.

دو- به قصد وادار کردن وی بر انصراف از کاندیداتوری خویش در انتخابات یا به قصد جلوگیری از انجام فعالیت‌های قانونی اجازه داده شده در جریان یک کمپاین انتخاباتی عملی، انجام دهد.

۲) مجازات

مجازات جرم تهدید کاندیدای انتخاباتی، حسب احوال، دو تا ده سال حبس می‌باشد.

۲- جرایم انتخاباتی در قانون جزای آلمان

ماده ۱۰۷- ایجاد اختلال در روند انتخابات:

الف- هرکس، با توسل به زور یا تهدید به کاربرد زور، از انتخابات یا تعیین نتیجه آن جلوگیری کند، به مجازات حبسی که بیشتر از پنج سال نخواهد بود یا جریمه نقدی محکوم خواهد شد. در موارد خطیر خاص به مجازات حبسی که کمتر از یکسال نخواهد بود، محکوم خواهد شد.

ب- هرگونه اقدامی در این زمینه قابل مجازات خواهد بود (عباسی، قانون مجازات آلمان: ۱۳۸۹).

۱) تقلب در انتخابات

یک- هرکس بدون حایز بودن شرایط لازم برای اشتراک در انتخابات، رأی دهد یا به طریق دیگری موجب عدم صحت نتیجه انتخابات شود، به مجازات حبسی که بیشتر از پنج سال نخواهد بود یا جریمه نقدی محکوم خواهد شد.

دو- هرکس نتیجه انتخابات را اشتباه اعلام کند یا موجب انتشار نتیجه خلاف واقع شود، محکوم به مجازات فوق خواهد بود.

سه- هرگونه اقدامی در این زمینه قابل مجازات است.

۲) تقلب در اسناد انتخاباتی

هرکس اعمال زیر را انجام دهد، به جزای حبسی که بیشتر از شش ماه نخواهد بود یا جریمه نقدی محکوم می‌گردد؛ مگر در مواردی که مجازات جرم وی، طبق قوانین دیگر، شدیدتر باشد:

یک- از طریق اظهارات غلط، اقدام به نام‌نویسی در فهرست رأی دهنده‌گان (دفتر ثبت رأی) کند.

دو- نام فرد دیگری را که می‌داند حق نام‌نویسی در فهرست رأی دهنده‌گان را ندارد، ثبت کند.

سه- از نام‌نویسی یکی از رأی دهنده‌گان واجد شرایط که از واجد شرایط بودن وی آگاه است، جلوگیری کند.

چهار- به رغم فقدان شرایط لازم، خود را به عنوان کاندیدا، در یک انتخابات نام‌نویسی کند.

۳) نقض اصل سرّی بودن انتخابات

هرکس مقررات مربوط به حمایت از محرمانه بودن انتخابات را به قصد آگاهی خود یا دیگری از محتوای رأی شخص دیگری نقض کند، به جزای حبسی که بیشتر از دو سال نخواهد بود یا جریمه مالی محکوم خواهد شد.

ماده ۱۰۸- تهدید رأی دهنده‌گان:

یک- هر کس برخلاف قانون، با توسل به زور یا تهدید به ایراد آسیب شدید، با سوء استفاده از رابطه وابسته‌گی مالی یا حرفه‌یی یا سایر فشارهای مالی، شخصی را وادار به اعمال حق خود جهت شرکت در انتخابات به شیوه خاصی کند یا از اعمال حق وی جهت شرکت در انتخابات جلوگیری کند، به مجازات حبسی که بیشتر از پنج سال نباشد یا جریمه مالی محکوم خواهد شد. در موارد خطیر خاص به مجازات حبس از یک تا ده سال محکوم می‌گردد.

دو- هرگونه اقدام در این زمینه قابل مجازات خواهد بود.

۴) اغفال رأی دهنده‌گان

یک- هرکس از طریق حيله، باعث اشتباه دیگری در مورد مفاد اظهارات وی در خصوص رأی دادن یا رأی بر خلاف اراده وی یا بی‌اعتباری آن گردد، به جزای حبسی که بیشتر از دو سال نخواهد بود یا جریمه نقدی محکوم می‌گردد.

دو- هرگونه اقدام در این زمینه قابل مجازات خواهد بود.

۵) رشوه دادن به رأی دهنده‌گان

یک- هرکس، در قبال شرکت در انتخابات به شیوه خاص یا عدم شرکت در انتخابات، به دیگری پیشنهاد یا وعده منافع یا هدایایی را بدهد یا منافع و هدایایی را در اختیار وی قرار دهد، به جزای حبسی که بیشتر از پنج سال نخواهد بود یا جریمه نقدی محکوم خواهد شد.

دو- هرکس در قبال شرکت در انتخابات به شیوه خاص یا عدم شرکت در انتخابات، از دیگری تقاضای منافع یا هدایایی را کند یا از وی وعده پرداخت منافع یا هدایایی را دریافت کند یا هدایا و منافی را بپذیرد، به مجازات مشابهی محکوم خواهد شد.

۳- جرایم انتخاباتی در کود جزای افغانستان

کود جزا در مواد ۴۲۲ تا ۴۳۵، جرایم انتخاباتی را به شرح ذیل برشمرده است:

الف- سوء استفاده از وسایل و علائم به منظور ترسانیدن

(۱) هرگاه منسوب نظامی از وسایل و علائم نظامی اعم از اردوی ملی، پولیس ملی و امنیت ملی، به منظور ترسانیدن یا تحت تأثیر قرارداد رأی دهنده، کاندیدا، ناظر یا مشاهد به نفع یا ضرر کاندیدا سوء استفاده کند، به جزای حبس قصیر، محکوم می‌گردد.

(۲) هرگاه فاعل عمل مندرج فقره یک این ماده منسوب نظامی نباشد، به حد اکثر جزای حبس قصیر، محکوم می‌گردد.

ب- اخذ یا پرداخت رشوت و تهدید یا هتک حرمت

شخصی که یکی از اعمال ذیل را انجام دهد، به حبس متوسط محکوم می‌گردد.

(۱) اخذ یا پرداخت رشوت به منظور اعمال نفوذ در مراحل انتخابات.

(۲) تهدید، تخویف، هتک حرمت و اعمال فشار علیه رأی دهنده، کاندیدا، ناظر، مشاهد، رسانه‌ها و کارکنان انتخابات.

ج- پنهان کردن اوراق رأی دهی

شخصی که به منظور کتمان حقایق فورم نتایج یا اوراق رأی دهی را پنهان کند، به حبس متوسط تا سه سال محکوم می‌گردد.

د- تغییر در اسناد انتخاباتی یا دریافت مساعدت

(۱) شخصی که یکی از اعمال ذیل را مرتکب شود، به حبس متوسط تا سه سال،

محکوم می‌گردد.

۲) جابه‌جایی، انتقال یا تصرف در اسناد انتخاباتی خلاف حکم قانون.

۳) دریافت وجوه مالی از منابع غیر قانونی.

۴) دریافت یا قبول مساعدت‌های مالی نقدی یا جنسی از اتباع و دول خارجی یا نماینده‌گی‌های سیاسی کشورهای خارجی مقیم افغانستان.

۵) وارد کردن تغییر در فورم‌های نتایج با آرای استعمال شده در صندوق، طوری که باهم مطابقت نداشته باشند.

د- مداخله در سیستم نرم‌افزار و سخت افزار

شخصی که در سیستم‌های نرم‌افزار و سخت‌افزار مراکز جمع‌بندی نتایج بدون مجوز قانونی مداخله کند، به حبس متوسط بیش از سه سال، محکوم می‌گردد.

ه- تشدد به منظور برهم زدن جریان انتخابات

۱) شخصی که در جریان انتخابات به منظور برهم زدن وضع امنیتی، دست به تشدد یا خشونت بزند، به حبس متوسط تا دو سال محکوم می‌گردد.

۲) هرگاه عمل مندرج فقره یکم این ماده، منجر به اخلال جریان انتخابات گردد، به حبس متوسط بیش از دو سال محکوم می‌گردد.

و- سرقت یا تلف کردن اوراق و مواد حساس انتخاباتی

شخصی که اسناد و اوراق رأی دهی یا مواد حساس انتخاباتی را سرقت یا تلف سازد، به حد اکثر حبس متوسط محکوم می‌گردد.

ز- استفاده از اسناد جعلی

شخصی که یکی از اعمال ذیل را مرتکب شود، علاوه بر محروم شدن از حقوق مندرج قانون انتخابات، به حبس متوسط نیز محکوم می‌گردد:

۱) ثبت نام با استفاده از اسناد جعلی در فهرست کاندیدان.

۲) استعمال رأی با سند جعلی.

ح- استعمال رأی در غیاب شخص

شخصی که در غیاب شخص رأی دهنده، رأی وی را استعمال کند، به حبس قصیر محکوم می‌گردد.

ط- خرید و فروش رأی

شخصی که رأی را خرید یا به فروش برساند، به حبس متوسط تا سه سال، محکوم می‌گردد.

ی- تغییر یا تبدیل کردن اسناد و کم یا زیاد کردن آراء

شخصی که یکی از اعمال ذیل را مرتکب شود، به حد اکثر حبس متوسط، محکوم می‌گردد:

۱) تغییر یا تبدیل اسناد انتخاباتی اعم از کتاب ثبت، فورم‌های ثبت نتایج و اوراق رأی دهی به نفع یا ضرر کاندیدا.

۲) کم یا زیاد کردن آراء در جریان انتخابات به نفع یا ضرر کاندیدا.

ک- عدم طی مراحل اعتراض و شکایت به منظور کتمان حقایق

شخصی که به منظور کتمان حقایق، اعتراض و شکایت درج شده را پنهان یا آن را به موقع طی مراحل نکند، به حبس قصیر محکوم می‌گردد.

ل- کتمان یا عدم اطلاع‌دهی یا ممانعت از حضور ناظر، شاهد یا رسانه‌ها

هرگاه کارکن کمیسیون مستقل انتخابات یکی از اعمال ذیل را مرتکب شود، به حبس متوسط تا سه سال، محکوم می‌گردد:

۱) کتمان یا عدم اطلاع از مشاهده تخلف در محل رأی دهی.

۲) ممانعت از حضور ناظر، شاهد یا رسانه‌ها در جریان پروسه رأی دهی و شمارش آراء.

نتیجه گیری

از مقایسه جرایم انتخاباتی در کود جزای افغانستان با قانون جزای نمونه بین المللی و قانون جزای آلمان، به نتایج ذیل دست می یابیم:

الف- کود جزای افغانستان در جرم انگاری جرایم انتخاباتی، در بسیاری موارد با دو قانون خارجی اشتراک نظر داشته، مانند آن‌ها به این جرایم واکنش نشان داده و این اعمال را جرم دانسته است. هر چند در میزان مجازات برخی جرایم، تفاوت‌هایی میان این سه قانون وجود دارد.

ب- گویا نگرانی قانون‌گذار افغان در مورد وقوع بعضی از جرایم خاص در خلال انتخابات، بیشتر از قانون‌گذار دو قانون خارجی بوده؛ به همین دلیل وجود آن‌ها در کود جزا تازه‌گی داشته که در دو قانون همتای خارجی به صراحت دیده نمی‌شود. این جرایم عبارتند از:

۱) سوء استفاده از وسایل و علایم نظامی به منظور ترسانیدن و به کارگیری تشدد به منظور برهم زدن جریان انتخابات.

به تعبیر یکی از حقوقدانان، کشورهای جهان سوم بیشتر نگران امنیت خویش اند؛ اما کشورهای جهان اول بیشتر نگران آزادی‌ها می‌باشند. همین تفاوت نگرانی‌ها باعث تفاوت رویکرد در جرم انگاری می‌شود. گویا همین تشویش قانون‌گذار افغان از مداخله نظامیان در انتخابات بوده است که چنین جرمی در این کود پیش‌بینی شده است.

۲) جرم انگاری «دریافت هر نوع مساعدت مالی نقدی یا جنسی از کشورهای خارجی، به نفع یکی یا برخی از کاندیدان به منظور استفاده در انتخابات».

۳) مداخله در سیستم نرم‌افزار و سخت‌افزار.

۴) عدم طی مراحل اعتراض و شکایت به منظور کتمان حق.

۵) کتمان، عدم اطلاع‌دهی یا ممانعت از حضور ناظر، مشاهد یا رسانه‌ها.

به عنوان جمع‌بندی باید خاطر نشان ساخت که شناسایی جرایم انتخاباتی از نوآوری‌های کود جزا می‌باشد و لزوم وجود این جرایم در قوانین نافذ، مدت مدیدی بود که احساس می‌شد. به ویژه این که فقدان شناسایی این جرایم باعث

شد تا برخی از افراد که در انتخابات‌های قبلی، چنین جرایمی را احتمالاً مرتکب شده بودند، از محاکمه مصون مانده و در نتیجه به اعتبار نظام انتخاباتی کشور لطمه وارد گردید. به امید این که بتوانیم در پرتو این قانون جدید، انتخابات سالم و شفاف را برای مردم عزتمند افغانستان به ارمغان آوریم.

فهرست منابع

۱. علامه، غلام حیدر، نقد و بررسی کود جزای افغانستان، کتاب سینا، شماره ۴، دانشگاه ابن سینا، کابل، زمستان: ۱۳۹۶ (زیر چاپ).
۲. قانون مجازات آلمان، ترجمه اصلی عباسی، تهران، مجد، چاپ اول: ۱۳۸۹ هـ.
۳. کود جزا، جریده رسمی شماره ۱۲۶۰، مورخ ۱۳۹۶/۲/۲۵، وزارت عدلیه جمهوری اسلامی افغانستان.
۴. Model Criminal Code for Post- Conflict Criminal Justice, USIP Press .
books, September2007

امنیت زنان در افغانستان و چالش‌های فراروی آن

محمد اعظم طارق

چکیده

امنیت جنسیتی یا سلب امنیت زنان در افغانستان، یکی از مسائل مهم و مورد توجه مدافعان حقوق زنان و کارشناسان امور اجتماعی می‌باشد؛ زیرا فقدان احساس امنیت در خانم‌ها علاوه بر آن که باعث برهم خوردن تعادل روانی، پراکنده‌گی فکری و سرخورده‌گی درونی آنان می‌شود، پایه‌های نظام خانواده‌گی را متزلزل، روابط انسانی را مشکوک و اعتماد و عطف مهربانی همسر و شوهر را نامطمئن می‌سازد. متأسفانه تجاوز جنسی، خشونت در محیط خصوصی، اذیت و آزار در حوزه عمومی، احساس ترس در عرصه اجتماعی، فقدان اطمینان در محیط شغلی، عدم آرامش در حوزه ذهنی، فرهنگ بسته و متصلب قبیله‌یی، تفسیر مردگرایانه از اسلام، اندیشه زن‌ستیزی و مردمحوری و در نهایت تفکر غیر انسانی؛ زمینه را برای سلب امنیت جنسیتی، کاهش حضور زنان در اجتماع و انزوای این گروه فعال جامعه می‌شود. استمرار این وضعیت، روند توسعه سیاسی و میزان پیشرفت اقتصادی را آن گونه که شرایط و زمان ایجاب می‌کند، کند ساخته و افغانستان را از کاروان مدنیت

مدرن امروزی ده‌ها سال دیگر به عقب خواهد انداخت؛ چرا که یکی از علت‌های پیشرفت کشورهای مدرن یا در حال گذار به مدرنیته، این بوده که نیمه دیگر جامعه (زنان) را وارد مناسبات قدرت، در همه شکل‌های آن، کرده‌اند.

واژه‌گان کلیدی: امنیت، جنسیت، زنان، افغانستان، چالش‌ها و راهکارها.

مقدمه

مسأله امنیت زنان یا امنیت جنسیتی، یکی از مسایل مهمی است که امروزه در جهان و مخصوصاً در افغانستان به صورت جدی مورد توجه نهادهای دولتی و خصوصی مخصوصاً فعالان حقوق بشری و حقوق زن قرار گرفته است. اهمیت دادن به این مسأله بیانگر این است که عرصه‌های زیست و فعالیت زنان چندان مطمئن نبوده و در معرض خطر و تهدیدهای گوناگون قرار دارد. این در حالی است که امنیت جنسیتی (وجود محیط مأمون برای زنده‌گی زنان) در کنار سایر نیازهای اساسی فیزیولوژیکی زنان، مانند لباس، غذا، همسر، مسکن و بهداشت از ضروریات زنده‌گی آنان است. مخاطره‌آمیز بودن امنیت زنان در فضاهای جمعی، محیط‌های شغلی، ساحات تفریحی و عرصه‌های اقتصادی و سیاسی، نه تنها آنان را از رسیدن به نیازهای رده بالاتر همچون خودشکوفایی و خوداتکایی، زیباشناختی و زیبایسندی، دانستن و فهمیدن، اختراع و ابتکار، نقش آفرینی و خود بسنده‌گی باز می‌دارد؛ بلکه موجب کاهش تعاملات سازنده در تمام عرصه‌های زنده‌گی می‌گردد. امروزه بسیاری از صاحب نظران سیاسی، اقتصادی و اجتماعی معتقدند که دستیابی به رشد و توسعه پایدار، بدون مشارکت هدفمند گروه‌های مختلف انسانی از جمله زنان، امکان پذیر نیست.

افغانستان، نیز که هنوز در صدد نهادن گام‌های نخستین خود در مسیر توسعه است، در کلیت خود و مخصوصاً کلان‌شهرها، از سال ۲۰۰۱ بدین طرف، شاهد افزایش حضور اجتماعی زنان در عرصه‌های عمومی، مانند آموزشگاه‌ها، دانشگاه‌ها، مکاتب، مدارس و محیط‌های کاری اعم از ملکی و نظامی بوده است؛ اما این حضور، زمانی می‌تواند تأثیرات مورد نظر را داشته باشد که زنان از احساس امنیت کافی برخوردار بوده و به لحاظ جنسیتی در معرض تهدیدها و مخاطره‌ها قرار نداشته باشند. متأسفانه که در این کشور چنین فضایی میسر نیست؛ زیرا زنان به لحاظ فکری، فزیکمی و روانی مأمون و مطمئن نیستند و آن گونه که باید در زنده‌گی نقش بازی کنند، شرایط برای آنان مهیا نیست. این امر سبب شده تا ایشان از بروز استعدادها و خودشکوفایی، در عرصه‌های مختلف باز مانده و انزوا را بر حضور

همراه با تحقیر شخصیت در اجتماع، ترجیح دهند.

نویسنده در این پژوهش، ضمن تبیین مفهوم امنیت و جنسیت، در پی پاسخ به این پرسش‌ها است که چرا امنیت جنسیتی زنان در افغانستان در معرض خطر قرار دارد؟ چرا زنان دچار ناامنی در محیط خصوصی و اجتماعی می‌گردند؟ عمده‌ترین چالش‌هایی که فراروی امنیت جنسیتی زنان در افغانستان وجود دارد، کدام‌ها اند؟ برای تأمین امنیت جنسیتی زنان در افغانستان از چه راهکارهایی می‌توان استفاده کرد؟

۱- امنیت

واژه «امنیت» در کاربرد عام به معنای رهایی از خطرات مختلف است. تعریف‌های مندرج در فرهنگ‌های لغات درباره مفهوم کلی امنیت، بیشتر بر احساس آزادی از ترس یا احساس ایمنی که ناظر بر امنیت مادی و روانی است، تأکید دارند (ماندل، ۱۳۷۹هـ: ص ۴۶). پژوهش‌گران در رویکردی واقع بینانه، امنیت را واژه سیاسی و انتظامی تعریف کرده‌اند و به طور کلی آن را به معنای حمایت از ارزش‌ها و مقابله با خطرهای دشمن می‌دانند (عطیه پور، ۱۳۹۲هـ: ص ۱۷). در واقع احساس امنیت عبارت است از رفع خطر و استفاده بهینه از فرصت. به بیان دیگر، امنیت به معنای «رهایی از خطر، تهدید، آسیب، ترس یا وجود آرامش، اطمینان، آسایش و اعتماد» است که محصول برقراری نظم در جامعه بوده و در اعلامیه جهانی حقوق بشر، به عنوان یکی از حقوق اجتماعی انسان و هم‌ردیف آزادی قرار گرفته است (قبادی، ۱۳۹۴هـ، صص ۲۷-۲۸). بنابراین، می‌توان چنین نتیجه گرفت که امنیت دارای دو بعد است: یکی بعد سلبی که عبارت از نبود خطر، ترس و هراس می‌باشد و دیگر، بعد ایجابی که کسب فرصت‌ها و تضمین منافع و ارزش‌ها در محراق توجه آن است. نیاز به امنیت همواره از نیازهای اساسی انسان بوده که بر اساس طبقه‌بندی ابراهام مازلو (۱۹۴۳: ۹۶) (Maslow) روان‌شناس برجسته آمریکایی، در رتبه دوم و بعد از نیازهای جسمانی و زیستی قرار دارد. در صورت برآورده نشدن نسبی این نیاز، نیازهای رده بالاتر انسان مانند نیاز به عشق و احترام، به طور نسبی برآورده نشده و انسان از دستیابی به بالاترین نیاز خود که خودشکوفایی است، باز می‌ماند (پاکزاد

۱۳۸۵: ۳۳). آقای مازلو در رده‌بندی نیازهای انسان، امنیت را پس از نیازهای زیستی یا فیزیولوژیک، دومین نیاز اساسی و پایه‌ی انسان می‌داند و تا زمانی که این نیاز، برآورده نشود، نیازهای بعدی را که بیشتر حالتی انسانی دارند، دچار اختلال می‌کند. بنابراین، امنیت یکی از نیازهای ضروری و اساسی برای تعالی انسان است که بر سلامت و سعادت انسان و در نتیجه جامعه تأثیر مستقیم می‌گذارد.

امنیت از سه شاخصه اصلی و متکامل تشکیل شده است که عبارتند از: امنیت فردی، امنیت اجتماعی و امنیت ملی (رجبی پور، ۱۳۸۲: ص ۱۴). در جامعه شناسی پارسونز، برای امنیت چهار بعد در نظر گرفته شده است که عبارت اند از: امنیت مالی و اقتصادی، امنیت سیاسی، امنیت حقوقی-قضایی و امنیت فرهنگی (قبادی، ۱۳۹۴هـ: صص ۲۷-۲۸). از برآیند برخورداری این چهار بعد امنیت اجتماعی، می‌توان به تحقق آن در سطح جامعه امید داشت. فقدان هر یک از ابعاد امنیت، روند سیبرنتیکی را دچار اختلال کرده، کارکردها را مختل و جامعه را در کلیت خود دچار عدم تعادل می‌کند. بنابراین برای داشتن جامعه توأم با آرامش و اطمینان خاطر، لازم است به هر چهار بعد امنیت توجه داشت و با تضمین آنان، امنیت جامعه را فراهم ساخت. آنتونی گیدنز ادعا می‌کند که نیاز به داشتن احساس امنیت یا پرهیز از اضطراب در روابط اجتماعی، نه یک پدیده شناختی بلکه یک پدیده عاطفی است که در ذهن ناخودآگاه انسان ریشه دارد و او آن را «امنیت وجودی» می‌نامد (حقیقتیان، ۱۳۹۳هـ، صص ۲-۵).

با در نظر داشت این تحلیل می‌توان گفت که مفهوم حقیقی امنیت آن است که انسان از ناحیه جان و مال، آبرو و عزت، حیا و عفت، دین و عقیده، ارزش و گرایش و حال و آینده خویش هیچ گونه تشویش، دغدغه و نگرانی نداشته و روند روزگار مطابق به خواست‌های انسانی و مشروعش که قوانین نافذ هر کشور مشخص و دسته‌بندی کرده است، رقم خورد.

۲- جنسیت

هرچند برای جنسیت (Gender) از دیرباز مفاهیم و تعاریفی وجود داشته است؛ اما در دنیای مدرن امروز، این مفهوم در سطح بیولوژیک و اجتماعی تعریف می‌شود؛

مثلاً «وقتی که با انسان دیگری روبه‌رو می‌شوید، اولین تشخیص‌تان زن یا مرد بودن آن فرد است و طبق عادت این کار را با اطمینان کامل انجام می‌دهید». جنسیت، محصولی از روابط اجتماعی است که توسط اصول و نهادهای مسلط اجتماعی ساخته و تداوم بخشیده می‌شود. بدین مفهوم که رفتار جنسیتی ساخته‌ی جامعه است. جنسیت، متفاوت از «جنس» است؛ جنس، مبنای فیزیولوژیک دارد؛ در حالی که جنسیت، مبنای فرهنگی دارد. به بیان دیگر، جنس از تفاوت بیولوژیکی زن و مرد بحث می‌کند و جنسیت از نقش‌ها، مسؤولیت‌ها و ویژه‌گی‌های شخصی که جامعه و فرهنگ به این دو جنس می‌دهد (طارق، ۱۳۹۶، ص ۴۱). جنس قابل تغییر نیست؛ مگر توسط عمل جراحی. در حالی که جنسیت قابل تغییر است؛ زیرا به باورها، ذهنیت‌ها و سیستم‌هایی بر می‌گردد که در جو خاص فرهنگی و اجتماعی، جا افتاده است و با تغییر باورها، ذهنیت‌ها و سیستم‌ها، تغییر آن نیز ممکن می‌باشد. این می‌رساند که گفتمان جنسیت (جندر)، مشخصاً در پی تحقق حقوق زنان به مفهوم فیمینستی (زن‌گرایی) آن نیست؛ بلکه تلاش برای از میان برداشتن نابرابری‌ها- که به دلیل فقدان عدالت جنسیتی عرض وجود کرده- محور گفتمان جنسیت را می‌سازد. در بسیاری از جوامع، از جمله افغانستان، فقدان عدالت جنسیتی به ضرر زنان تمام شده است.

۳- امنیت جنسیتی

ساده‌ترین تعبیری که می‌توان از امنیت جنسیتی ارایه کرد، این است: «مصونیت از تعرض، تصرف اجباری و دورماندن از مخاطرات و تهدیدات و دست‌یافتن به حقوق و آزادی‌های مشروع و همچنان وجود اطمینان به سلامت جان، مال، ناموس و...». برای عکس‌العمل نشان دادن مردم به ترس و درک امنیت، عوامل زیادی وجود دارد که از آن جمله جنسیت مهم‌ترین نقش را ایفا می‌کند. حس امنیت در مورد مردان و زنان متفاوت است. زنان ترس بیشتری احساس می‌کنند؛ اما مردان عموماً دید مثبت‌تری در مورد امنیت محیط خودشان نسبت به زنان دارند. استانکو معتقد است که ترس از جرم در زنان، به طور ثابت سه برابر مردان است. دلیل این امر را در سه موضوع می‌توان خلاصه کرد:

الف- زنان به لحاظ جسمانی توان کمتری در دفاع از خود دارند.
 ب- نگهداری و حفاظت از کودکان، زنان را بیشتر مستعد ترس از جرم می‌سازد.
 ج- زنان کنترل کمتری بر محیط خصوصی شان دارند، از این رو بیشتر می‌ترسند (شاکری، ۱۳۸۹هـ).

به هر تقدیر، حقیقت این است که زنان نسبت به سایر انواع آسیب‌ها، بیشتر در معرض تعرض جنسی قرار دارند؛ از این رو با خطر هایی که مواجه می‌شوند، عکس‌العمل‌های واقع‌گرایانه نشان می‌دهند. سطح ترس زنان معقول است؛ اما مردان تمایل دارند که ترس‌های خود را طبیعی جلوه دهند. یافته‌های برخی از پژوهش‌ها نشان می‌دهد که اکثریت زنان (بیش از ۸۰٪)، از حضور در فضاهای عمومی، احساس امنیت کافی ندارند و در میان عوامل مؤثر در کاهش احساس امنیت زنان، ویژه‌گی‌های فیزیکی فضاهای شهری از مواردی است که تأثیر بسزایی بر کاهش احساس امنیت زنان دارد (اکبری، پاک بنیان، ۱۳۹۱هـ: ۵۵-۵۴).

۴- وضعیت امنیت جنسیتی در افغانستان

افغانستان از جمله کشورهایی است که از مدت‌های مدیدی درگیر بحران، بی‌ثباتی، منازعه و جنگ می‌باشد. این امر سبب گردیده تا وضعیت امنیت جنسیتی در این کشور مناسب نبوده و زمینه‌های مخاطره‌آمیز بودن آن به وفور و وضوح مشاهده گردد. این کشور به دلایل گوناگون، از جمله: ضعف حاکمیت قانون، فقدان عدالت جنسیتی، استیلای اندیشهٔ قبیله‌گرایی، نگرش مردسالانه، قرائت ناصواب از متون و معارف اسلامی، جهالت و بی‌خبری از قانون و ارزش‌های انسانی و... همواره شاهد تبعیض و بی‌عدالتی‌های فراوان میان زنان و مردان، در عرصه‌های مختلف زنده‌گی اعم از اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و... می‌باشد. این امر باعث گردیده تا زنان از وضعیت بد امنیت جنسیتی، همواره رنج بکشند.

به بیان دیگر، تاریخچهٔ حیات جنسیتی در افغانستان، حکایت گر این است که با وجود آن که نقش‌آفرینی زنان در مقاطع مختلفی از تاریخ این کشور تاحدی چشم‌گیر بوده؛ اما به جای این که در متن جامعه قرار داشته باشند، به صورت گسترده، در حاشیهٔ آن قرار دارند. این حاشیه‌نشینی، گروهی را شکل داده است که ذهنیت‌ها

و سازوکارهای موجود در آن، عرصه‌های زنده‌گی را بیشتر جولانگاه مردان ساخته و نیمی از بیکر جامعه (زنان) از آن محروم باشند. این امر موجب شکل‌گیری ذهنیت عمومی، در جهت منافع مردان گردیده است. هرچند از سال ۲۰۰۱ میلادی بدین سو برخی برنامه‌ها توسط دولت افغانستان، نهادهای جامعه مدنی، سازمان‌های مدافع حقوق و به ویژه جامعه بین‌المللی در زمینه امنیت جنسیتی مخصوصاً ایجاد عدالت جنسیتی میان زنان و مردان، در عرصه‌های سیاسی، اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و ... در کشور روی دست گرفته شده است؛ اما متأسفانه نه تنها این وضعیت را بهبود بخشیده بلکه به دلیل حساسیت‌های قومی-فرهنگی، برخی نابسامانی‌هایی را نیز به بار آورده است. هنوز زنان در حوزه سیاسی، نسبت به مردان در معرض مخاطره جدی قرار دارند؛ هنوز زنان، مانند مردان وارد عرصه اقتصادی کشور، شده نمی‌توانند. بر اساس آمارهای غیر رسمی، نزدیک به کل زنان در افغانستان بی‌کار اند. در حالی که یکی از شاخصه‌های اصلی توسعه و امنیت، توانمندسازی زنان و دستیابی آنان به اشتغال و فرصت‌های برابر کاری و در نهایت استقلال اقتصادی است. هنوز نقش زنان در عرصه فرهنگ آن گونه که شرایط و زمان ایجاب می‌کند، قابل لمس نمی‌باشد. هنوز زنان به دلیل جنسیت در معرض آزار و اذیت قرار دارند. هنوز زنان به لحاظ فزیک، روحی و روانی آسیب پذیر اند. گزارشی که یک گروه تحقیقاتی از شهرهای کابل، هرات، بلخ، جلال‌آباد و بامیان در مورد زنان به نشر رسانیده، نشان می‌دهد که خشونت‌های خیابانی علیه زنان رو به افزایش است و این اعمال شامل خشونت‌های گفتاری و رفتاری می‌گردد. هنوز درصدی زنان باسواد، به مراتب کمتر از مردان است. هنوز حضور دانش آموزان دختر در مکاتب و مدارس کشور مخصوصاً در ولایات کم‌رنگ است؛ آن‌هم توأم با تشویش، دلهره و ترس. هنوز درصدی بلند دخترانی که از مکاتب فارغ شده‌اند، به دلایل فرهنگی، دسترسی به تحصیلات عالی ندارند و آن عده که می‌توانند به دانشگاه‌های کشور راه پیدا کنند، معمولاً به دلایل گوناگون از جمله پایین بودن سطح سواد، نمی‌توانند به دانشکده‌های مورد علاقه و دلخواه شان دست یابند. به این ترتیب هنوز امنیت جنسیتی، به صورت سیستماتیک، در افغانستان تأمین نبوده و زنان از این ناحیه رنج

می‌برند و این امر سبب می‌گردد تا امکان امنیت جنسیتی در جامعه، میسر نباشد) بی بی سی فارسی: (www.bbc.com).

۵- مصادیق ناامنی‌های زنان در افغانستان

افغانستان باتوجه به وضعیت‌های نابسامانی که دامن‌گیر آن بوده، نمونه‌های زیادی از ناامنی جنسیتی را در خود دارد که برخی از آن‌ها را می‌توان به قرار ذیل برشمرد:

الف- ناامنی‌های محیط شغلی

این نوع ناامنی‌ها را می‌توان ناشی از عواملی چون رفتارهای کلامی، روانی و فزیک‌دانی دانست. نمونه‌هایی از این رفتارهای آزار دهنده حرف‌های مستهجن، تعریف از زیبایی، تماس‌های بدنی ظاهراً تصادفی، تماس بدنی نزدیک با وقاحت بیشتر، تجاوز جنسی و تماس تلفنی آزار دهنده است. زنان در اثر این رفتارها بیش از این که به عنوان مدعی و محق به شکایت و مورد حمایت قانون قرار گیرند، دچار تبعاتی چون اخراج، احساس ناامنی، متهم شدن، به خطر افتادن سلامت روانی، کاهش اعتماد به نفس، از دست دادن شغل، چشم‌پوشی از ارتقاء و مزایای شغلی و... می‌شوند. گرچه امنیت جنسی در محیط‌های دولتی بیش از بخش خصوصی است و حضور بخشی با عنوان حراست می‌تواند تا حدی عامل بازدارنده این گونه مزاحمت‌ها باشد؛ اما هنوز مواردی از سوء استفاده‌های جنسی (بهره‌برداری و سودجویی از مواهب زنانه شخص) و جنسیتی (تبعیض‌ها و تفاوت‌های غیر منصفانه به خاطر زن بودن کارمند) مشاهده می‌شود و اغلب از سوی مدیران قدرتمند اعمال می‌گردد (طلوع نیوز، ۱۳/۱۱/۱۳۹۳هـ).

ناامنی‌های محیط شغلی برای برخی از زنان شاغل، اگر چه پدیده جدیدی نیست؛ اما تعریف نشدن امنیت زنان شاغل در دستگاه امنیتی جامعه و اجبار بسیاری از آنان به داشتن شغل و درآمد، وضعیتی مخاطره آمیز را در برخی از محیط‌های کاری حاکم می‌سازد. فتودور داستایوفسکی نویسنده مشهور روس، در اغلب آثار خود، شخصیت داستانی زنی را تصویر کرده که گذشت و فداکاری را به مرحله‌ی ایثاری دهشت بار می‌کشاند؛ زنانی که به واسطه جبر اجتماع، فقر و محرومیت، در عین این که در جست‌وجوی معاش شرافت‌مندانه بوده‌اند، ناخواسته تن به مردانی

عمدتاً هوس باز، نوکیسه گانی با ثروت هنگفت و بی اصل و نسب‌هایی بعضاً فاقد شعور و انسانیت، می دادند. بعدها در باره شخصیت زن، رمان «ابله» را به دوست خود نوشته و می گوید: امیدوارم، سال‌ها پس از من، این گونه زنان را به عنوان موجودی لطیف، ظریف و دارای احساس بدانند و برای زن ارزشی اخلاقی قایل شوند تا ابزاری و مالی (همان). وی نمی دانست که بعدها جامعه انسانی، بی رحم تر، ناامن تر و پرکینه تر از روسیه تزاری به زنان نگاه خواهد کرد. زنان به واسطه شغل شان که باید هر روز در آن حضور داشته باشند یا به صورت شبانه روزی استخدام می شوند، با مشکلات عدیده‌یی مواجه اند. امروزه بخشی از زنان و دختران جامعه ما با معضلی فراگیر با عنوان «ناامنی در محیط شغلی» روبه‌رو اند (صفری، ۱۳۹۱هـ).

ب- مزاحمت‌های خیابانی

یکی دیگر از معضلات امنیت جنسیتی، مزاحمت‌های خیابانی است (ابراهیمی، ۱۳۹۳هـ). در افغانستان متأسفانه این عمل بیش از حد به چشم می خورد. بسیاری از جوانان و نوجوانان در کوچه و بازار، جاده و خیابان، موتر و سه‌چرخه، فروشگاه و نمایشگاه، رستوران و چایخانه، انتظارگاه و ایستگاه، و... در برابر چشم دیگران حرمت زنان را هتک و به نوامیس مردم توهین می کنند؛ چشم چرانی می کنند و چشمک می زنند؛ متلک می گویند و شخصیت زنان را زیر سؤال می برند. حتی دیده می شود که در بسا اوقات، خانم‌های متأهل با حضور شوهران شان در معرض مزاحمت‌ها قرار می گیرند.

در مجموع، مزاحمت‌های خیابانی را می توان در سه دسته خلاصه کرد:

یکم؛ آزارهای کلامی، مانند داستان‌های اغواگرانه، شوخی‌های عاشقانه، طنزهای جنسی مانند خاله و مادر کلان، بی بی گک، القاعده و داعش، دوست پسر با طعم سیب، مال‌های نو، در چشم‌میت ملاق بزمن، جگرت را بخورم (همان). پرسیدن سؤالاتی در مورد زنده‌گی شخصی یا جنسی فرد، کنایه‌های جنسی در گفتار، اظهار نظر در مورد ظاهر و پوشش فرد یا پیشنهاد برای ادامه ارتباط در خارج از فضای کار.

دوم؛ آزارهای غیر کلامی، از قبیل نگاه‌های هیجانی و شهوت آلود، چشم چرانی

های غرض آلود، چشمک زدن؛ لبک زدن و زبان مکیدن، خیره شدن و حرکات عجیب و غریب نشان دادن.

سوم؛ آزارهای فیزیکی، چون لمس کردن نامناسب بدن و دست، نزدیک شدن زیاد به زن در حین رفتار، برخورد جنسی با زور و... جلب توجه دیگران، تخلیه خشم درونی، ارضای غریزه جنسی، تفریح و سرگرمی، پرکردن اوقات فراغت و تخلیه عقده‌های درونی، می‌تواند از مصداق‌های مزاحمت‌های خیابانی باشد.

ج- مزاحمت‌های تلفونی

از جمله مزاحمت‌های رایج دیگری که متأسفانه هر روز دارد سیر صعودی خود را می‌پیماید، مزاحمت‌های تلفنی است. امروزه تلفون مخصوصاً گوشی همراه، به دلیل امکانات گوناگونی که دارد، می‌تواند در ایجاد ناامنی جنسیتی و مزاحمت برای زنان، نقش بسیار بالایی داشته باشد. مثلاً زنگ زدن‌های بی‌مورد، حرف زدن‌های بی‌ارزش، ارسال تصاویر نامناسب جنسی، فرستادن نامه عاشقانه، یادداشت‌های غیر اخلاقی، پیامک‌های مستهجن و غیره از مزاحمت‌های تلفونی به شما می‌رود. داشتن حالات روانی از قبیل دیگر آزاری، خودنمایی، فرار از تنهایی و نزدیکی به دیگران، ضعف عاطفی و جلب محبت دیگران، بی‌کاری و نداشتن سرگرمی مناسب، پرکردن اوقات فراغت، ابراز خشم و کینه، انتقام از دیگران، اذیت افراد ویژه و دوستی با جنس مخالف برای رسیدن به اهداف شیطانی را می‌توان از مصداق‌های این نوع مزاحمت‌ها برشمرد. مزاحمت‌های تلفونی موجب مشکلاتی همچون: بدبینی، افسرده‌گی، اضطراب، وحشت و ترس، پرخاشگری، اختلافات خانواده‌گی، بی‌اعتمادی، طلاق، سکته‌های قلبی، مهاجرت، ترک تحصیل، ترک مکتب، خودکشی، قتل و... می‌گردد.

د- مزاحمت از طریق هکر

هک به معنای دسترسی، ایجاد تغییر یا داخل شدن به حوزه اسرار دیگران و سوء استفاده از اطلاعات شخصی آن‌ها است. هکرها هدف‌های مختلفی را از رفتارهای نابه‌هنجار دنبال می‌کنند که تجاوز به حریم خصوصی دیگران و دستیابی به داشته‌های پنهانی آن‌ها، یکی از این هدف‌های شوم است تا جایی که به هکرها،

دزدان دیجیتالی نیز گفته می‌شود. هرچند این نوع مزاحمت در افغانستان، به ندرت اتفاق می‌افتد؛ زیرا بیشتر مردم این کشور کمتر به این ابزار دسترسی دارند؛ اما بازهم در مناطق تحصیل یافته‌ها مخصوصاً محیط‌های شهری، رایج بوده و می‌تواند یکی از موارد ناامنی جنسیتی به شمار رود.

ه- مزاحمت‌های اینترنتی

هرچند امروزه دنیای اینترنت، امکانات بسیار وسیعی را در راستای پیشرفت علم، فناوری و تسریع ارتباطات برای بشر فراهم ساخته است؛ اما توأم با آن (اگر درست استفاده نشود) اضرار و پیامدهای منفی را نیز در پی خواهد داشت. به عنوان نمونه این پدیده نوظهور، امکان دسترسی به انواع ویدیوها، کلیپ‌ها، عکس‌ها و مطالب مبتذل را به آسانی در اختیار افراد قرار داده که معتادان جنسی، بیماران اخلاقی، آتش‌نفسان بی‌هویت و سرگشته‌گان بی‌خاصیت به خوبی می‌توانند از آن استفاده کرده و باعث درد سر برای زنان گردند. گسترده‌گی فضای اینترنت، امکانات و قابلیت‌های بی‌منتهای دنیای مجازی و بی‌پروایی نوجوانان و جوانان برای ولگردی در سایت‌های ناشناخته، منجر به ظهور پدیده‌یی به نام ناامنی جنسیتی و مزاحمت در دنیای مجازی شده است (خبرگزاری صدای افغان، ۱۳۸۶هـ.).

۶- چالش‌های امنیت جنسیتی زنان در افغانستان

چالش‌های که فراروی امنیت جنسیتی زنان در افغانستان قرار دارد، نهایت زیاد است. احصا و شمارش یکایک آن‌ها در این جا نه ممکن است و نه مناسب. بنابراین، رایج‌ترین و معروف‌ترین چالش‌های موجود در این زمینه را مورد بحث و بررسی قرار خواهیم داد:

الف- قدرت بدون تقید کارفرما

وقتی قدرت مطلق در محیط کار، در دست مرد باشد و او هم به ضوابط اخلاقی پایبند نباشد و نظارت قدرتمندی نیز بر کارهای او وجود نداشته باشد، زنان کارگر و کارمند همیشه در معرض آسیب‌های جنسی، کلامی و عملی قرار می‌گیرند. این موضوع در محیط‌های خصوصی و نهادهای غیر دولتی بیشتر دیده می‌شود؛ زیرا ضوابط مشخصی که دارای ضمانت اجرایی قوی باشد، بر آنان حاکم نیست. اگرچه

این نوع مشکلات در تمام کشورها تاحدی دیده می شود؛ اما موجودیت آن ها در یک کشور اسلامی چون افغانستان، بسیار دردناک تر و به دور از واقعیت عقل محور است. بنابراین، بالا بودن سطح صلاحیت و اختیار کارفرمایان مرد و فقدان حمایت جدی و ضمانت های قانونی از زنان، یک چالش جدی در برابر امنیت جنسیتی زنان به شمار می رود.

به تعبیر دیگر، امنیت جنسیتی زنان در اقتدار یک مدیر یا کارفرما، زمانی می تواند تأمین باشد که وی علاوه بر پایبندی به معیارها و ضوابط قانونی، به ارزش های انسانی و پرنسیب های اخلاقی نیز متعهد و آراسته باشد؛ نه آن که با رسیدن به موقف وظیفه یی، تعهد و اخلاق را زیر پا کرده و مانند شکارچی همواره در صدد یافتن موقع مناسب برای دستیابی به صید و به چنگ آوردن شکار مورد نظر باشد. متأسفانه در افغانستان چنین وضعیتی چنان شایع و گسترده است که حتی رئیسان و مدیرانی که خود شان زن هستند و از صلاحیت و اختیارات عالی قانونی نیز برخوردار اند، نیز لب به شکوه گشوده و نارضایتی خود را از این وضعیت ابراز می دارند. این چالش عمده در برابر امنیت جنسیتی زنان می باشد.

ب- محدودیت های فرهنگی

محدودیت فرهنگی مبتنی بر ارزش های سنتی و ناشی از نگرش های جزم گرایانه و پشتوانه یی، رویکردهای تندروانه مذهبی و به تبع آن موجودیت خانواده های از نوع سنتی، در زنده گی زنان و دختران افغانی یک امر غیر قابل انکار است. نمونه های از این دست را می توان در کلیه سطوح جامعه افغانی مشاهده کرد. تمامی این محدودیت های اجتماعی بر اساس آموزه های سلیقه گرایانه از شریعت اسلامی و فهم سخت گیرانه از دین و قرائت اجتهادی خطا ناپذیر از متون و منابع نخستین اسلام، توجیه می شود. تندروان مذهبی در کنار نورم و سنت های قومی، محلی و قبیله یی، نیز با استفاده از این ابزار همیشه گی در کنترل و ممانعت از تکریم جنسیتی، امنیت جنسیتی و عدالت جنسیتی نقش مهمی را بازی می کنند.

متأسفانه که این نگرش، در میان لایه های گوناگون جامعه ما به حدی ریشه دوانیده و سلطه دارد که حتی در بیشترین موارد به ویژه در ولایات و نقاط روستایی،

قاضی‌های محاکم دولتی نیز احکام و فیصله‌های خود را بر مبنای آن صادر می‌کنند؛ زیرا پایه‌های نظری این فرهنگ آنقدر مستحکم و جا افتاده است که تخطی از آن انکار از شریعت و نقض قانون الهی به شمار می‌رود. در حالی که حقیقت امر چنین نیست و ارزش‌های اسلامی و پرنسیب‌های وحیانی به صورت کل برای حمایت از کرامت، عزت و شرف انسان اعم و از زن و مرد فروفرستاده شده است و همه پیامبران الهی مأمور به تبلیغ و ترویج آن در جوامع بشری بوده‌اند.

ج- خشونت‌های خانوادگی

خشونت‌های خانوادگی که اکثراً ناشی از دیدگاه‌های قیم‌مدارانه و مردسالارانه عاری از چارچوب قانونی، انسانی، عقلانی و اخلاقی در بستر فقر، سطح پایین سواد، توسعه‌نیافته‌گی و ارزش‌های خشک مذهبی شکل گرفته و به گونه‌ی نگران‌کننده‌یی از زنان و دختران قربانی می‌گیرد، چالش مهمی در برابر امنیت جنسیتی قشر اناث به شمار می‌رود. از اواخر سال ۲۰۰۸ میلادی تا حال، صدها زن در کشور از اثر فشار این نوع خشونت‌ها، دست به خودسوزی یا خودکشی زده‌اند یا هم قربانی قتل‌های ناموسی و تجاوزات جنسی توسط محارم گردیده‌اند. آمار از این دست، توسط رسانه‌های جمعی مخصوصاً تلویزیون‌ها، به کرات به نشر رسیده است که بدون شک در برگیرنده‌ کلیه موارد این چنینی نمی‌باشد. آمار رسیده از سال ۲۰۱۳ میلادی نشان می‌دهد که بیش از سه هزار زن به خودسوزی و خودکشی دست زده و هزاران زن دیگر مورد تجاوز زورمندان و جنگ‌سالاران قرار گرفته‌اند و این نشان می‌دهد که هنوز زنان زیادی مجبور به خودکشی، خودسوزی، فرار از منزل و تحمل رنج‌ها و دردهای طاقت فرسا می‌باشند (خبرگزاری صدای افغان (آوا)، ۱۳۹۲هـ).

د- تبعیض و دوگانه‌گی در خانواده‌ها

با وجود آن که پرنسیب‌های ملی و بین‌المللی از جمله ماده‌ی یک کنوانسیون محو کلیه اشکال تبعیض علیه زنان، ماده‌ی بیست و دوم قانون اساسی افغانستان و سایر قوانین نافذ این کشور و به خصوص دین مقدس اسلام (آیه‌های ۵۸ و ۵۹ سوره نحل) تبعیض را به طور کلی و تبعیض جنسیتی به طور خاص ممنوع قرار داده است؛ اما متأسفانه در عمل چنین نیست و این پدیده منفور، به وفور میان زنان و

مردان در خانواده‌ها به چشم می‌خورند. مثلاً در تولد و عروسی پسر، مردم به اقارب آنان تبریک می‌گویند و محفل‌های گوناگونی برای این مناسبت‌ها گرفته می‌شود؛ اما در تولد و عروسی دختر تبریکی و برگزاری محافل، ننگ و عار دانسته می‌شود و حتی هستند خانواده‌هایی که مانند دوره جاهلیت قبل از اسلام، تولد دختر را امر مذموم، ناخوشایند و مایه شرمساری می‌پندارند. این پندار در خانواده‌ها موجب آن گردیده تا برای دختران در خانواده، کسی سرمایه‌گذاری نکند. به پسران بهای بیشتر و به دختران توجه کمتری صورت گیرد. پسران حاکم و دختران محکوم تلقی شود. حتی اعضای اناث خانواده را به لحاظ عقلانی و علمی، انسان ضعیف و غیر قابل استشاره می‌پندارند.

ه- عدم قدرت تصمیم‌گیری در ازدواج

بر مبنای رسوم و عنعنات رایج در بیشتر مناطق افغانستان، دخترخانم‌ها و حتی بیوه‌ها در باب انتخاب همسر هیچ‌گونه حق و اختیاری ندارند؛ حتی اگر دخترخانم یا بیوه‌یی بخواهد مطابق به میل خود با کسی ازدواج کند، این عمل وی هتک حرمت به رسوم و ارزش‌های خانواده‌گی پنداشته شده و مورد تنبیه، سرزنش و برخی اوقات مجازات شدید قرار می‌گیرند. بر مبنای برخی از گزارش‌ها، ۶۷ درصد ازدواج‌ها در افغانستان، ازدواج اجباری بوده و ۶۳٫۸ درصد از زنانی که با ازدواج اجباری تن داده‌اند، قربانی خشونت فیزیکی شده‌اند. در صورتی که این آمار برای زنان دیگر ۳۶٫۵ درصد بوده است. همچنان ۲۱٫۶ درصد از زنانی که ازدواج اجباری داشته‌اند، قربانی خشونت جنسی شده‌اند. در حالی که این آمار برای سایر زنان ۱۰٫۶ درصد بوده است. مطابق ماده پنجم قانون منع خشونت علیه زنان، پرنسب‌های بشری، اخلاقی و اسلامی این کار جرم شمرده شده و قابل مجازات می‌باشد. طبق گزارش صندوق جمعیت سازمان ملل متحد، بیشتر از نصف دختران در افغانستان پیش از رسیدن به سن ۱۹ ساله‌گی ازدواج کرده‌اند، در این میان ۴۰ درصد آنان بین سنین ۱۰ تا ۱۳ ساله‌گی، ۳۲ درصد در سن ۱۴ ساله‌گی و ۲۷ درصد آنان در سن ۱۵ ساله‌گی تن به ازدواج می‌دهند (سیرت، ۱۳۹۵هـ). بدتر از آن این که برخی از دخترخانم‌ها حتی قبل از سن بلوغ شرعی و قانونی (در حالی که خود و ماحول

خود را درست نمی‌شناسند)، به عنوان «بد» در خصوص حل و فصل منازعات به ویژه در قضیه قتل، داده می‌شوند.

و- نداشتن سهم فعال در روند سیاسی

یکی از چالش‌های دیگری که فراروی امنیت جنسیتی قرار دارد، نداشتن سهم فعال زنان در امور سیاسی است. هرچند در قوانین نافذ افغانستان در این زمینه هیچ چالش و مانعی وجود ندارد؛ زنان و مردان به طور یکسان می‌توانند شرکت کرده و سهم عملی خود را ایفا کنند؛ اما به دلایل امنیتی و سنت‌های محدودکننده، بسیاری از زنان از اعمال این حق، اجتناب می‌کنند. به طور کلی در بسیاری از مناطق دوردست و مخصوصاً مناطق ناامن، میزان مشارکت زنان در پروژه‌های سیاسی مخصوصاً انتخابات کمتر از مردان بوده و حتی در برخی مناطق مشارکت زنان به صفر می‌رسد. از جمله مهم‌ترین موانع مشارکت سیاسی زنان عقاید سنتی، بی‌سوادی، فقدان آگاهی عمومی در مورد برابری زنان و مردان در انتخابات، معضلات اقتصادی جهت هزینه جابه‌جایی به مکان‌های رأی‌گیری و کمبود پولیس زن در مناطق محلی عنوان شده است. علی‌رغم این که در سال‌های اخیر تلاش زیادی به خاطر ارتقای میزان مشارکت سیاسی زنان در افغانستان انجام گرفته؛ اما همچنان برخی معضلات پابرجا است.

ز- بی‌سوادی زنان

نمونه دیگر از چالش‌های امنیت جنسیتی، بی‌سوادی گسترده در بین زنان افغانستانی عنوان شده است. فقدان آگاهی از حقوق انسانی و اسلامی، پذیرش عرف، رسوم و عنعنات ناپسند، بی‌تفاوتی در مقابل عکس‌العمل‌های غیرقانونی، تن دادن به فرهنگ مردسالاری خارج از محدوده شریعت و قانون، از نمونه‌های بی‌سوادی زنان است. بسیاری از حقوق و نیازهای اساسی و حتی آموزش، در اغلب موارد در زمره گزینه‌های زنان و دختران افغانستانی قرار ندارد. بنابر گزارش دولت افغانستان، فقط ۲۶ درصد از جمعیت افغانستان باسواد اند و این آمار در مورد زنان فقط ۱۲ درصد است. طبق گزارش دنیلو پدیلا رئیس تعلیم و تربیه سازمان بین‌المللی یونسکو در افغانستان، آمار بی‌سوادی در میان زنان افغان ۸۰ درصد و در ولایات اطراف ۹۰

درصد است (خبرگزاری مرکزی، ۱۳۹۵هـ). در بین کودکانی که در سن تحصیل قرار دارند، ۳۸ درصد (حدود ۴،۲ میلیون کودک) به مکاتب و مدارس دسترسی ندارند که اغلب آنان دختران اند. همچنان حملات گروه‌های نظامی مخالف تحصیل زنان، منجر به تعطیلی مستمر برخی مدارس و مکاتب دختران شده است. تحقیقاتی که از جانب مؤسسه خبری «صدای افغان» در شمال افغانستان انجام گرفته است، نشان می‌دهد که بی‌سوادی و عدم اطلاع از حقوق اجتماعی، مهم‌ترین چالش زنان در این ساحات بوده و آنان به دلیل این که از حقوق خود آگاهی نداشته‌اند، در برابر خشونت‌های خانواده‌گی به خودسانسوری و پنهان کردن ظلم و ستم‌های روا داشته شده بر خود شده‌اند (احمدی، ۱۳۹۳هـ). این گزارش را شواهدی زیادی تأیید می‌کند؛ از جمله این که گراف رو به رشد آمار مراجعه خانواده‌ها به‌ویژه زنان برای حل اختلافات خانواده‌گی‌شان به اداره‌های ذیربط همانند ریاست امور زنان نسبت به گذشته افزایش داشته است. به خصوص این که مقامات محلی دادگاه‌های خانواده‌گی، تأکید می‌کنند که افزایش مراجعه خانم‌ها به اداره‌های حقوقی نه به دلیل افزایش خشونت علیه آنان؛ بلکه به دلیل بالا رفتن سطح آگاهی آنان از حقوق اجتماعی‌شان و اعتماد بالای ارگان‌های مربوط بوده است.

ح- فقر اقتصادی

چالش دیگری که فراروی امنیت جنسیتی در افغانستان قرار دارد، فقر است. این پدیده آن گونه که مبرهن است، عامل بخش بزرگی از درگیری‌های خانواده‌گی در افغانستان به شمار می‌رود. بنابر برخی از تحقیقات انجام گرفته ۴۶،۶ درصد زنان، دلیل اصلی ارتکاب خشونت علیه خود را فقر دانسته‌اند (صبوری، ۱۳۹۲هـ). توسعه فقر و افزایش بی‌کاری در جامعه و پایین آمدن سطح حمایت از زنان شاغل، می‌تواند منجر به تحمل آزار و فشارهای مردان در محیط کار شود. از آنجا که در مسائل ناموسی اغلب قربانی محکوم می‌شود، زنان ترجیح می‌دهند که تحمل کنند و دم نزنند تا مبادا کار خود را از دست بدهند.

ط- فقر جنسی

متأسفانه برخلاف آموزه‌های دینی، قانونی، عقلانی و اخلاقی روابط زن و مرد در افغانستان انسانی نیست؛ بلکه نگاه جنسی بر آن حاکم گردیده است. یعنی فضای جامعه را شهوانی می‌پندارند. به همین سبب، هر زنی که از خانه بیرون می‌شود، نگرش عامه چنین است که وی به لحاظ اخلاقی آدم درستی نیست و می‌توان روابط جنسی و شهوانی همایش برقرار کرد. بر پایه این نگرش، زنان و مردان همانند دو سیم الکتریک مثبت و منفی اند که به مجرد اتصال و کمترین ارتباط موجب انفجار می‌شود و جامعه را در آتش ناشی از این اتصال می‌سوزانند. حاکمیت این نوع نگاه بر روابط زنان و مردان، موجب رخت برستن اعتماد از کانون‌های گرم خانواده گردیده و از مردان جامعه، مراقبان جنسی برای زنان جامعه می‌سازد که همواره زنان را زیر نظر داشته باشند تا خدای نخواستہ پای کج نگذاشته باشند. همچنان سنت‌های قبیله‌یی در اشکال مختلف، مانع دست و پاگیری را برای جوانان وضع کرده اند. همانند مخارج سنگین ازدواج، سنت‌های غلط و سخت‌گیری خانواده‌ها که مانع رسیدن جوانان به نیاز جنسی و موجب خودسانسوری و سرکوب خواسته‌های جنسی آنان می‌گردد.

از سوی دیگر، برآورده نشدن خواسته‌های جنسی جوانان و ناامیدی آنان از تأمین آن از راه‌های قانونی و مشروع، موجب آسیب دیدن روحیه شان گردیده و آنان را نسبت اجتماع، سنت‌ها و میکانیزم‌های قانونی آن عقده‌مند می‌سازد. نفرت ناشی از این عقده مندی سبب می‌گردد تا جوانان در خصوص قانون‌شکنی لحظه‌یی فرو گذاشت نکرده و به هنجارشکنی روی آورند. این عمل جوانان به خودی خود، نمونه از خشونت‌های خیابانی، علیه زنان را به نمایش می‌گذارد. (احمدی، ۱۳۹۳هـ.).

بنابراین، محرومیت جوانان از حقوق ارتباطی مشروع خویش در چارچوب قانون و هنجارهای اجتماعی، به فقر جنسی در جامعه می‌انجامد و در نتیجه پسران و دختران در سنین قانونی خود نمی‌توانند شریک زنده‌گی خویش را پیدا کرده و تشکیل خانواده بدهند.

ی- حاکمیت نگرش مردسالارانه

بر مبنای این نگرش، هر مرد خویشتن را مستحق می‌داند تا هرگونه خشونت یا عمل مستهجنی را که مناسب بداند، علیه زن اجرا کند. در حالی که چنین نگرشی نه مشروعیت قانونی دارد و نه مبنای اسلامی و نه مقتضای انسانی. حاکمیت این فرهنگ آن‌هم برخلاف موازین قانونی، ارزش‌های بشری و وحیانی، یکی از چالش‌های مهم فراروی تأمین امنیت جنسیتی زنان در افغانستان است. واقعیت آن است که حافظه تاریخی جامعه ما آکنده از انواع خشونت‌های ناشی از حاکمیت این نوع نگرش علیه زنان است. به‌طور کلی، هرگاه گذشته‌ها را مرور کنیم، معلوم می‌شود که زنان ارزش انسانی چندانی نداشته‌اند و بیشتر به‌عنوان موجودی بی‌اراده و وابسته، ضعیف، بی‌دست و پا، یاد می‌شده و نیازمند قیمومیت، سرپرستی و حمایت بوده‌اند. از این‌رو، علاوه بر آن که امنیت جنسیتی شان در معرض خطر قرار دارد، از تحصیل نیز محروم هستند.

نگرش مردسالارانه خارج از چارچوب‌های اخلاقی و انسانی، چنان بر جامعه ما مستولی است که مردان هیچ‌گاه خود را با زنان برابر نمی‌دانند و همواره زنان را مستوجب ترحم و حمایت پنداشته و همیشه خود را برتر دانسته و در موقعیت‌های مختلفی به زنان ستم روا می‌دارند. اگر آزارهای خیابانی، عمیقاً بررسی شوند، جدا از عوامل مختلف دیگری که در آن نقش دارد، مهم‌ترین عامل آن «هیچ‌انگاری» زنان است که مردان، زنان و دختران را در حد پایین‌تر از خود پنداشته و به خود حق می‌دهند که به آنان به چشم موجودی برای «لذت» نگاه کنند و در جاده‌ها، خیابان‌ها، دفاتر، مکاتب، دانشگاه‌ها، آموزشگاه‌ها و... به دنبال راه بیفتند.

ک- فقدان عدالت جنسیتی

یکی دیگر از چالش‌هایی که فراروی امنیت جنسیتی زنان قرار دارد، عدم برخوردار بودن آنان از عدالت جنسیتی و بی‌عدالتی اجتماعی است. مفهوم عدالت جنسیتی این است که هر دو جنس - زن و مرد - با توجه به ظرفیت و توانمندی فکری و فیزیکی شان در جامعه، از جایگاه و حقوق برابر برخوردار باشند. متأسفانه که چنین اصلی در افغانستان آن‌گونه که شایسته است، تا اکنون وجود ندارد. فعالیت‌های مربوط

به حقوق زنان در پی دستیابی به رویکردهای متوازن، مبتنی بر تعالی انسان و کاهش نابرابری جنسیتی در مفاهیم و شاخص‌های توسعه جوامع شکل می‌گیرد که امروزه به عنوان یک چارچوب مفهومی برآمده از سیاست‌های توسعه پایدار، توجه دولت‌ها را به خود جلب کرده است. مرز عرصه عمومی و خصوصی در جامعه ما در دوره معاصر، تغییر یافته است و همچنان در حال تغییر است. افزایش مستمر حضور زنان در عرصه عمومی، تغییر نقش آنان در اجتماع را سبب شده است و در این میان عدم تغییر بسترهای قانونی و شرایط فیزیکی در عرصه عمومی در تطابق با این تغییر نقش، چالش‌هایی را برای امنیت جنسیتی این گروه جامعه، فراهم کرده است.

ل- خشونت‌های جنسی

منظور از خشونت‌های جنسی آن است که زنان در معرض خواسته‌ها و اعمالی قرار گیرند که خلاف پرنسیب‌های قانونی و ارزش‌های انسانی باشد. ازدواج زود هنگام، بد دادن زنان برای پایان دادن به مخاصمات یا بخشش جرایم، لت و کوب غیر انسانی زنان، ممانعت از اشتغال مشروع و مطمئن زنان، عدم مشارکت با زنان در امور خانه و پرورش کودکان، تجاوز جنسی، روابط نامعمول جنسی، توهین، تحقیر، بی‌حرمتی جنسی، روسپی‌گری اجباری، اجبار به عمل لواط، سقط جنین اجباری و غیره نمونه‌هایی از خشونت‌های جنسی به شمار می‌روند. این نوع خشونت‌ها غالباً ناشی از سنت‌ها و کلیشه‌هایی می‌باشد که از مدت‌های مدید در فرهنگ مردم ریشه دوانیده است. طبق گزارش کمیسیون مستقل حقوق بشر افغانستان، آمار از این دست خشونت‌ها در شش ماه سال ۱۳۹۴ خورشیدی، ۷۵ مورد بوده است (کمیسیون مستقل حقوق بشر، ۱۳۹۴هـ).

۷- راهکارهای جلوگیری از ناامنی زنان در افغانستان

برای بهبود وضعیت زنده‌گی اجتماعی زنان و تأمین امنیت جنسیتی آنها در افغانستان، می‌توان نکات ذیل را به عنوان راهکار پیشنهاد کرد:

الف- بلند بردن سطح اخلاق، آموزش و پرورش.

ب- گسترش فرهنگ احترام به کرامت انسانی و حقوق بشری.

- ج- از بین بردن رسومی که در خصوص ناامنی جنسیتی زنان نقش دارند.
- د- برچیدن بساط مردسالاری که در مغایرت با پرنسیب‌های قانونی و ارزش‌های اسلامی قرار دارد.
- ه- سهم مساوی زنان با مردان در برنامه‌های اجتماعی، سیاسی و اقتصادی.
- و- ایجاد قوانین قابل اجرا در دادگاه‌ها و نهادهای جزایی برای حقوق انسانی زنان.
- ز- اهتمام جدی در زمینه تحقق عدالت جنسیتی و رفاه اجتماعی.
- ح- ایجاد محیط شغل مطمئن و زمینه‌های آبرومند برای زنان.
- ط- دخیل ساختن جنسیت در سیاست‌گذاری‌های دولت و ترویج آن در بستر فرهنگی.
- ی- آشنا کردن زنان مخصوصاً زنان شاغل و کارگر با حقوق شان در رابطه با آزارهای جنسی مردان.
- ک- سهل ساختن روند ازدواج‌ها و از بین بردن هزینه‌های کمرشکنی که نه صبغه قانونی دارد و نه مبنای اسلامی.
- ل- تقویت بنیان‌های دینی حامی امنیت جنسیتی زنان و جلوگیری از انحراف و التقاط فرهنگی.

نتیجه گیری

امنیت جنسیتی به معنای «احساس مصونیت از ترس و استفاده بهینه از فرصت‌ها»، از نیازهای اساسی زنان در افغانستان می‌باشد. وضعیت این کشور به گونه‌ی است که زنان به لحاظ جنسیتی در معرض خطرهای گوناگون قرار داشته و ناامنی جنسیتی به نحوی در تمام سطوح با مصادیق مختلف وجود دارد. زنان، به دلیل موجودیت باورها و ذهنیت‌های کلیشه‌یی، از داشتن حقوق و آزادی‌های که مردان دارند، محروم‌اند. این موضوع باعث شده است تا ایجاد برابری جنسیتی، به معنای تحقق حقوق زنان، دانسته شود. تأمین برابری جنسیتی، مستلزم نهادینه ساختن موضوع، از طریق تسجیل آن در قوانین، دخیل ساختن آن در سیاست‌گذاری‌های دولت و ترویج آن در بستر فرهنگی مناسب است.

نابرابری‌های موجود میان زنان و مردان در عرصه‌های سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و در کل اجتماع، از جمله مشخصات جامعه افغانی به شمار می‌رود. این نابرابری‌ها به حدی در این جغرافیا جا افتاده است که تلاش برای از بین بردن آن‌ها، کار غیر طبیعی، شرعی و قانونی محسوب گردیده و فعالان این عرصه با موانع و چالش‌های گوناگونی مواجه‌اند. لذا بررسی و شناخت عوامل تأثیر گذار در خصوص ایجاد امنیت جنسیتی و محو ساختن چالش‌های موجود فراروی تأمین آن، از وظایف عمده دولت و از پیش زمینه‌های مهم تأمین امنیت جنسیتی زنان در افغانستان می‌باشد. برخی از مهم‌ترین دلایل گسترده‌گی ناهنجاری آزار جنسی را در سطوح مختلف جامعه افغانی، می‌توان در فقدان برنامه‌های آموزشی در دوران تحصیل و محل‌های کار، عدم وجود قوانین کیفری برای آزار جنسی و جداسازی جنسیتی جستجو کرد؛ اما در کنار اهمیت فرهنگ‌سازی، قوانین نیز نیازمند بازنگری و اصلاحات در مورد قوانین کار برای زنان است. جدا از اهمیت قوانین مدنی در زمینه رسیده‌گی به مجازات مجرمان آزارهای جنسی، لازم است که نظارت بر اداره‌های دولتی و خصوصی بیشتر و نظام مندتر شود.

در حال حاضر بسیاری از نهادهای خصوصی مانند بنگاه‌های آموزشی، مؤسسه‌های تحصیلی، دانشگاه‌ها و تلویزیون‌های خصوصی، و... زیر نظر وزارت

کار و امور اجتماعی و کمیسیون مستقل اصلاحات اداری خدمات ملکی نیستند و در این مجموعه‌ها، حقوق کارگر و کارمند معمولاً به آسانی نقض می‌شود. در تقرر و انفکاک شان پرنسیب‌های قانونی چندان رعایت نمی‌شود.

با توجه به وجود الگوی اسلامی و همچنان نقش مهم زنان در عرصه‌های گوناگون، مخصوصاً در عرصه اقتصادی و تولیدی کشور، به نظر می‌رسد که تدوین سیاست‌ها و قوانین حمایتی، نقش پررنگ‌تری در مصونیت زنان از تبعیضات جنسیتی دارد.

منابع

۱. ابراهیمی، رقیه، جاده‌های ترسناک کابل؛ بانوان در بیرون از خانه امنیت ندارند، ۲۶ حمل: ۱۳۹۵ هـ، ناشر: رسانه اینترنتی خبرنگارمه نشانی: <http://khabarnama.net/street-harassment/17/04/2016/blog>
۲. احمدی، رشاد فقر جنسی، عامل خشونت‌های خیابانی، تاریخ نشر: شنبه ۱۶ حوت: ۱۳۹۳ هـ، محل نشر: نشریه الترونیکی خانه طرح نو وطن، نشانی: <http://tarhenaw.com/?p=533>
۳. اکبری، رضا، پاک بنیان، تأثیر کالبد فضاهاى عمومی بر احساس امنیت اجتماعی زنان (نمونه موردی: محله نارمک و شهرک اکباتان شهر تهران). نشریه هنرهای زیبا - معماری و شهرسازی دوره ۱۷ شماره ۲ تابستان ۱۳۹۱ هـ.
۴. پاکزاد، جهان‌شاه، مبانی نظری و فرایند طراحی شهری وزارت مسکن و شهرسازی دبیرخانه شورای عالی و شهرسازی و معماری ایران، معاونت شهرسازی و معماری، تهران: شهیدی ۱۳۸۵ هـ.
۵. پورا احمد، عطیه (سروه سراجی، روناک اردالنی، حسین کلاترتی خلیل آباد. برنامه ریزی فضاهاى امن شهری مبتنی بر تفکیک جنسیتی با رویکرد CPTED (نمونه موردی: محله فرهنگیان، شهر بناب) فصلنامه علمی-پژوهشی، شماره دوازدهم: تابستان ۱۳۹۲ هـ.
۶. حقیقتیان، منصور «احساس امنیت زنان و برخی عوامل اجتماعی موثر بر آن (مورد مطالعه: زنان شهر اصفهان). مطالعات جامعه شناختی شهری (مطالعات شهری)»، دوره ۴، شماره ۱۰، بهار: ۱۳۹۳ هـ.
۷. خبرگزاری صدای افغان (آوا) کابل، تاریخ انتشار: چهارشنبه ۳۰ اسد ۱۳۹۲ هـ: مشکلات خانواده‌گی: از عوامل اساسی خودکشی زنان در افغانستان، نشانی: avapress.com/prtgy79u.ak9xq6prra.html
۸. خبرگزاری مرکزی آمار بی سوادى در میان زنان افغان، یکشنبه ۱۴ سنبله ۱۳۹۵ هـ، محل نشر: <http://markazipress.com/?p=27975>
۹. رجبی پور، محمود، درآمدی بر احساس امنیت در بستر امنیت عینی، فصلنامه دانش انتظامی، سال ۵، شماره ۲: ۱۳۸۲ هـ.
۱۰. سیرت، صمصامه، ازدواج زیر سن، هنوز هم به دختران افغان چالش می‌آفریند،

۳۰. سرطان: ۱۳۹۵هـ، گزارش تحقیقی رادیو تلویزیون آشنا، نشانی: <https://www.html.3426949/darivoa.com/a/unfpa-afghan-girls-underage-marriage>
۱۱. شاکری، فرشته، بررسی و تحلیل جامعه شناختی ترس از جرم و رفتارهای غیر مدنی در فضاهای عمومی: ۱۳۸۹هـ، <https://ganj.irandoc.ac.ir/articles/520811>
۱۲. صفری، نسرين، زنان به دنبال امنیت نداشته: یکشنبه 28/03/1391، <https://28/03/1391/article.tebyan.net>
۱۳. صبوری، مهدیار، زنان افغان قربانی چالش‌های تعهدات بین‌المللی: ۱۳۹۲هـ. نشانی: 7582/mehrkhane.com/fa/news
۱۴. طاروق، محمداعظم، صلح و حل منازعات، انتشارات دانشگاه رنا، چاپ: اول ۱۳۹۶هـ.
۱۵. قبادی، حشمت، «بررسی جامعه شناختی عوامل مؤثر بر احساس امنیت زنان شهر ایلام». فصلنامه تخصصی جستارهای اجتماعی. سال اول، شماره اول: بهار ۱۳۹۴هـ.
۱۶. گزارش تحقیقی طلوع نیوز، ۱۳ / ۱۱ / ۱۳۹۳هـ، نشانی: <http://tarhenaw.com/?p=533>
۱۷. گزارش تحقیقی شبکه زنان افغان، آزار جنسی زنان در سکتور امنیتی. سه شنبه ۲۵ جوزا: ۱۳۹۵هـ.
۱۸. گزارش بی بی سی فارسی، کار زنان در محیط‌های مردانه، نشانی: www.bbc.com/persian/afghanistan/13/10/2013/com/persian/afghanistan
۱۹. گزارش تحقیقی کمیسیون حقوق بشر افغانستان، سال ۱۳۹۲هـ، نشانی: http://3609/www.aihrc.org.af/home/research_report
۲۰. گزارش تحقیقی کمیسیون مستقل حقوق بشر افغانستان، در مورد خشونت علیه زنان در افغانستان کمیسیون مستقل حقوق بشر افغانستان، نشانی: Violence-Against-Women-in-/03/2015/openasia.org/g/wp-content/uploads/pdf.1-2014-.Af
۲۱. ماندل، رابرت، چهره متغیر امنیت ملی، ترجمه: پژوهشکده مطالعات راهبردی. تهران: 22Maslow A.H. ,A Theory of Human Motivation, Psychological Review : ۹۶, (۴), (۱۹۴۳), ۵۰

فساد و عوامل آن در افغانستان

محمد منیر مروت

چکیده

واژه فساد، ظاهراً توجه را به خیانت در مالیات به ویژه رشوه و اختلاس جلب می‌کند؛ چون پدیده رشوه و اختلاس بیشتر گریبان‌گیر جامعه است. به این جهت بعضی فساد را به گرفتن مال به طریق ظلم معنی کرده‌اند. باید توجه داشت که فساد دارای معنای وسیع و گسترده‌یی است که در اصل لغت به معنای خروج از حد اعتدال آمده است. یعنی سه‌گونه راه فراروی انسان‌ها قرار دارد: افراط یا از حد‌گذری، تفریط یا کوتاهی در انجام امور و رسالات انسانی و اعتدال که در قرآن از آن به وسطیت تعبیر گردیده است. بنابر آن فساد در لغت یعنی خروج از مسیر وسطیت و بیرون شدن از مرز اعتدال است و در اصطلاح تعطیل مصالح را گویند.

وقتی معنای فساد واضح خواهد شد که به معنای اعتدال توجه کنیم. همان‌گونه که اصلاح جامعه در برقراری عدالت و اجتناب از ظلم نهفته است، بدون برقراری عدالت و برچیدن بساط ظلم، تأمین صلاح فرد و جامعه مفهومی نخواهد داشت. مبارزه با فساد نیز با جهت‌دهی فرد و جامعه در مسیر اعتدال و میانه‌روی و دوری

از افراط و تفریط که فرد را به ملازمه میان‌ه‌روی، تقوی و پرهیزکاری وا می‌دارد، تبلور می‌یابد. بدین ترتیب فساد همچنان که در زیاده‌روی و از حدگذری متصور است، در تقصیر و کوتاهی نیز متصور می‌باشد. برخی به فساد ذاتی قول کرده و مدعی شده‌اند که بشر ذاتاً بدسرشت است و اگر به حال خود رها شود، راه مستقیم و مسیر اعتدال را رها کرده، نورم‌ها و استندردها را درهم می‌شکند. بناءً به وضع قوانین نیاز برده می‌شود تا مرزهای عدالت را تعیین کند و به حاکمیت قانون نیاز است تا هرکس را در جای خودش بنشانند.

واژه‌گان کلیدی: اعتدال، عدالت، فساد، فسق و صلاح.

مقدمه

بزرگترین هدف و غایه انسان در زنده گی، استقرار عدالت می باشد. چون این آرمان از اهداف بعثت انبیای الهی بوده که با آن به اصلاح وضع بشر پرداخته اند. زمانی به تأمین عدالت توفیق می یابیم که نظام بشری را موافق با اصل طبیعی اعتدال تنظیم کنیم؛ چون بدون تنظیم خط مش زنده گی بر مبنای اعتدال، دوری و اجتناب از فساد، خواب و سراب بیش نخواهد بود. اعتدال در عین این که راه رسیدن به عدالت است، شیوه عملی و بنیادی جلوگیری از فساد نیز است؛ زیرا فساد، بی نظمی، افراط و تفریط، تجاوز و اعتداء و گریز از فکر و رفتار عادلانه، در دل بی اعتدالی خوابیده است.

سوال اصلی این است که عدالت چیست؟ آیا عدالت جامع ارزش ها و فضایل است؟ عدل به معنای داد ورزی، انصاف و مقابله بالمثل است. عدل نیکی کردن به دیگران است ولی نه از خود؛ بلکه حقوقی را که مردم در واقع مستحق اند، برای شان عطا کردن یا حقوق را که نقض گردیده است، به مالکان آن برگردانیدن است. حاصل پاسخ به نیکی که در عدل تجسم یافته، فرونشاندن فتنه های است که نابودی نوع بشر را هشدار می دهد. هنگامی که دشمنی ها شعله می کشند و افراد قربانی خشم و آشفته گی می شوند، به بیزاری، ستم و تجاوز می انجامد یا هنگامی که شهوت ها برانگیخته شود و افراد دستخوش هوا و هوس و امیال شوند، ماندن بر رعایت عدالت که حداقل لازم در روابط انسان ها با یکدیگر است، برای نجات بشر امر ضروری است. از این جهت پیامبر گفته است که با عدل، آسمان ها و زمین برقرار است. احسان از خود لطف و مهربانی کردن و دست دیگران را از روی مرحمت گرفتن است. از این جهت گفته اند که احسان عبارت از لطف، مرحمت و فزونی در رفتار نیکو با یکدیگر می باشد. احسان از خود به دیگران کمک کردن است، کمک مالی باشد یا کمک فزیکتی، مادی باشد یا معنوی؛ اما رابطه انسان با انسان های دیگر، جز این دو رابطه نمی تواند باشد. حاصل پاسخ به نیکی که در احسان تجلی می یابد، تعالی و تکامل نوع بشر است. سوال این است که چرا ثمره رابطه عدل، بقای نوع بشر و رابطه احسان، تعالای نوع بشر است؟ واضح است که

عدالت ورزی و منصف بودن، به سلامت رابطه‌ها می‌انجامد و رابطه‌های خشم‌گین و شهوت‌های برانگیخته را فرو می‌نشانند و ترمیم می‌کند. احسان ورزی دست بنی نوع خود را گرفتن و از سقوط و فرو افتاده‌گی و نابودی نجات دادن است که خود منجر به روحیه تعاون، همکاری و محبت می‌گردد.

تاکنون در تاریخ بشر فیلسوفی را سراغ نداریم که به جامعیت عدالت قول نکرده باشد. افلاطون می‌گوید: عدالت جامع فضایل است. وقتی عدالت جامع فضایل باشد، نافی رذایل نیز است. پس عدالت وحدت، آزادی، برابری، امنیت، رفاه و همه فضایل را در بر دارد. به گونه مثال عدالت، وحدت را در دل خود دارد؛ زیرا وقتی بر مبنای عدالت، حق هرکس برایش رسید و حقوق نقض شده به صاحبان آن بر گردانیده شد، طبعاً وحدت پدید می‌آید و از این طریق امنیت نیز تأمین می‌شود و آزادی شکل می‌گیرد و رفاه و رضایت را در پی خواهد داشت. بناءً می‌توان از طریق استقرار عدالت در جهت زدودن همه رذایل گام برداشت.

در حقیقت طبیعت بشری با طبیعت متناسب و متعادل نظام کاینات هماهنگ است؛ اما همین که انسان بدون توجه به اعتدال، پا را فراتر می‌نهد، نه تنها با طبیعت تصادم می‌کند؛ بلکه با فطرت ذاتی خود نیز برخورد می‌کند. در نتیجه بدبختی امروز به سبب عدم توجه به اصل اعتدال است. با وصف این همه دست‌آوردهای علمی و مسؤولیت‌های مادی این تمدن، بازهم با مشکلات گوناگون دست و گریبان است.

هدف این نگارش بررسی و شناخت مفهوم فساد و شاخص‌های آن است که ضرورت مبرم شرایط کنونی جامعه ماست. بعضی‌ها شعار مبارزه با فساد را عنوان می‌کنند؛ ولی خود شان از راه اعتدال عدول کرده در افراط و تفریط به سر می‌برند؛ غافل از آن که افراط و تفریط از مظاهر بزرگ فساد به شمار می‌رود. در این حال یا معنای فساد را درک نکرده اند یا فساد را منحصر به چند مورد خاص می‌دانند. از این رو نخست به بررسی مفهوم و ماهیت فساد پرداخته، سپس شاخص‌های آن را به بحث و پژوهش خواهیم گرفت.

۱- ماهیت فساد

الف- مفهوم لغوی فساد

راغب اصفهانی در مفردات الفاظ قرآن کریم می‌نویسد: «فساد، یعنی خارج شدن چیزی از حد اعتدال، چه کم باشد و چه زیاد، نقطه مقابل فساد-صلاح است» (خسروی، ۱۳۸۷: ص ۵۵۱). واژه فساد در نفس و بدن و اشیایی که از استقامت و ثبات خارج شده اند، به کار برده می‌شود. «فسد» به معنای خود فاسد شد و «افسد» به این معنی که دیگران را فاسد کرد.

در قرآن کریم بسیار آیات وجود دارد که این معنی را افاده می‌کنند. از جمله آیه ۴۱ سوره الروم: «ظهر الفساد فی البر والبحر بما کسبت ایدی الناس» خشکه و دریا از حالت اعتدال که حالت طبیعی است، خارج می‌شود. به سبب آنچه مردم کسب کردند (روم: ۴۱).

از همین ماده کلمه فسق گرفته شده است که خروج از طاعت خداوند را افاده می‌کند. وقتی خرما از پوستش خارج شود، عرب‌ها می‌گویند «فَسَقَ الرُّطْبُ» یعنی این ماده به خروج و بیرون شدن دلالت دارد. کلمه فساد از فسق عام است؛ چون فسق به گناهان چه کم باشد یا زیاد اطلاق می‌شود ولی به گناهان بزرگ بیشتر. خارج شدن اشیاء، انسان‌ها، حیوانات و هر چیز از طبیعت اصلی‌اش را فساد گویند. خداوند در آیه ۲۲ سوره الانبیاء خارج شدن عالم را از نظم طبیعی‌اش به فساد تعبیر کرده است؛ چنان که می‌فرماید: «لوکان فیهما آلهة الا الله لفسدتا» اگر در آسمان‌ها و زمین خدایان متعدد می‌بود، لا محال این خلقت از نظم طبیعی بیرون رفته و از هم می‌پاشید (انبیاء: ۲۲). از این جا به دست می‌آید که هر گناهی در فساد نظام کاینات اثر دارد. پس فسق و فساد هر دو معنای خروج را افاده می‌کنند؛ فرق شان این است که فسق خروج از حد و مرز طاعت است و فساد خروج از حد و مرز اعتدال است.

ب- فساد در اصطلاح

فساد در اصطلاح عبارت است از تعطیل مصالح (فراهانی، ۱۳۸۴: ص ۱۲). یعنی راه یافتن نوعی تباهی و خروج از حالت طبیعی و بی‌کاره شدن هر چیزی است

با فروگذار کردن و به کار نگرفتن آن. هر جا مصلحتی معطل شود، فساد در آن تمکن یافته است و هر جا مصلحتی فوت شود، متضمن مفسده‌یی خواهد بود. این تباهی و فروگذاری مصلحت، می‌تواند در حوزه اخلاق، علوم، سیاست، اقتصاد، زنده‌گی فردی و اجتماعی و... راه پیدا کند. می‌بینیم که معنای فساد بسیار گسترده و منشأی جلوگیری از آن تنها اختیار راه میانه و اعتدال پسندی در اندیشه و عمل است. چه افراط و زیاده‌روی، فرد و جامعه را به فساد می‌کشاند و در حالت افراط، افراد به یکدیگر تجاوز می‌کنند. گاهی اموال یکدیگر را به زور و ظلم تصرف می‌کنند و گاهی به جان یکدیگر می‌افتند و خون می‌ریزند. در مسائل جزایی هر یکی از جرایم، فساد بزرگ به شمار می‌رود؛ زیرا هر جرم یک مقصد عظیم و یک مصلحت بزرگ را هدف قرار می‌دهد. جرم قتل حق حیات را هدف قرار می‌دهد، جرم شراب نوشی و استفاده از مواد مخدر، عقل و ضمیر انسان را به فساد می‌کشاند، جرم زنا، لواط و ملحقات آن، نسل را فاسد می‌سازد و جرم سرقت، رشوه، اختلاس و... نظام مالیات را به فساد مواجه می‌سازد.

ج- منابع فساد

منابع فساد، مواردی است که فساد از آن‌ها سرچشمه می‌گیرد. به گونه مختصر مهم‌ترین آن‌ها را در ذیل بیان می‌کنم:

۱) فرقه‌گرایی

یکی از منابع فساد، فرقه‌گرایی است. فرقه‌گرایی جزم‌اندیشی، غیریت‌سازی و غیریت‌ستیزی در روابط مذهبی است که منجر به انفصال روابط دینی و بدین ترتیب باعث فساد می‌شود. زیرا انفصال روابط را قرآن کریم به عنوان فساد معرفی کرده است. چنانچه می‌فرماید: «ویقطعون ما امرالله به ان یوصل و یفسدون فی الارض» قطع می‌کنند، آنچه را که خداوند به وصل آن امر کرده است و بدین ترتیب در زمین فساد روا می‌دارند (سوره البقره، آیه ۲۷). فرقه‌سازی و گروه‌گرایی در جامعه، به تعطیل مصالح می‌انجامد.

۲) قوم‌گرایی

قوم‌گرایی عبارت است از غیریت‌سازی و غیرگرایزی و انفصال روابط انسانی که

منجر به خشونت و فساد می‌شود. بدین ترتیب مردم در گرایش‌های تنگ و تاریک قرون وسطایی فرو رفته و شایسته‌گی‌ها زیر پا می‌شود.

۳) افراط‌گرایی

غالباً این جریان، از دو جریان فوق‌پدید می‌آید و هر سه گزینه جامعه را بالفعل یا بالقوه به فساد می‌کشاند و از بسا مصالح‌جولوگیری می‌کند. مهم‌ترین مصالح فوق‌یکی ملت‌سازی است که اساس جامعه مدنی را تشکیل می‌دهد و دیگر امت‌سازی که اساس جامعه دینی را می‌سازد. چون که وحدت، اساس مصلحت است و هر چیزی که بر خلاف وحدت باشد، مفسده است.

۴) کمبود مکانیزم و نارسایی سیستم

بنیادی‌ترین نوع فساد که با وجود آن کارها به نحو شایسته انجام نمی‌شود، عدم تعادل بین کار و نیروی کار است. بیشترین کار با کمترین پرسونل، نخستین زیانش این است که کار به گونه شایسته که مقتضای عدالت اخلاقی است، انجام نمی‌گردد. یک انسانی که با اخلاق کاری آشنا است و فکر می‌کند اگر کار به صورت شایسته انجام نشود، عدالت اخلاقی تحقق نیافته است، راضی و خرسند نخواهد شد؛ زیرا به فرض این که عدالت همه چیز است، پس در این صورت عدالت اخلاقی تحقق نیافته است. همچنان عدم تعادل بین کار و مزد است. چون وقتی بین کار و مزد کارگر تعادل وجود نداشته باشد، کارگر را هم نمی‌توان اندیشه عادلانه داد تا کار را به شایسته‌گی انجام دهد؛ زیرا او با تمام وجود حس می‌کند که وضعیت عادلانه نیست و این دو امر جامعه را به فساد می‌کشاند.

۵) کمبود ظرفیت

فقدان ظرفیت، هم از لحاظ امکانات و لوازم و هم از لحاظ منابع نیروی انسانی شجاع، مستقل و پاک دل، منجر به کم‌کاری و فساد می‌شود. چون که فساد در تقصیر و کوتاهی هم متصور است.

۶) گاهی فساد از رفتار انسان‌ها که معلول نیازمندی‌ها و زاده فضای مادی حاکم است و از فرهنگ که صلاح را به بار بیاورد برخوردار نیست، به وجود می‌آید. انسان به خاطر تحصیل ارزشمندی و خود شگوفایی، زیر تأثیر فضای مادی می‌رود

و به فساد می‌گراید.

۷) فقر و ناداری

فقر در ذات خود، فساد است؛ زیرا از عناصر ذیل به وجود می‌آید:
 یک- نبود دسترسی به غذا که موجب سوء تغذیه شده، بی‌کارگی و فساد را در انسان به وجود می‌آورد و باعث تعطیل مصالح بدن می‌گردد.
 دو- نبود دسترسی به صحت و بهداشت که مایه فساد در بدن و صحت انسان می‌شود.

سه- نبود دسترسی به تحصیلات که مایه نادانی و ناتوانی جامعه می‌گردد.
 چهار- نبود دسترسی به موقعیت‌های مناسب که مایه محرومیت و عقده‌های روانی و بیماری‌های عصبی گردیده و به تعطیل مصالح می‌انجامد.
 فقر از فساد مایه می‌گیرد که توزیع ناعادلانه سرمایه، پایین بودن حجم تولید و کاهش درآمد و عدم تعادل مصرف بین اقشار جامعه است و به گونه‌های مختلف فساد منجر می‌شود. جرایم، اعتیاد، خشونت و طلاق، فرار مغزها، آسیب‌های اخلاقی و از هم گسخته‌گی اجتماعی، خودکشی، خودسوزی، خودفروشی، تن‌فروشی و... از نمونه‌های بارز فساد به شمار می‌روند.

پنج- جهل و نادانی

یکی دیگر از منابع فساد نادانی است که نادانی، ناتوانی هم است؛ چون توانا بود هر که دانا بود. نادانی به تفریط منجر می‌شود که خود نوع فساد است. چون در کارها تقصیر و کوتاهی رونما می‌گردد و به تعطیل مصالح می‌انجامد.

شش- ستم و مظالم

یکی دیگر از منابع فساد، ارتکاب ستم و مظالم است. تاریخ شاهد است که ظلم باعث تباهی بشر گردیده است. قرآن کریم می‌فرماید: «وتلك القرى اهلكناهم لما ظلموا» (البقره، آیه ۲۷) این قریه را هنگامی هلاک کردیم که بر خویشان ظلم کردند. سعدی که همواره شاهان را به عدل و اجتناب از ظلم توصیه می‌کند، می‌گوید:

پادشاهی که طرح ظلم فگند
 پای دیوار ملک خویش بکند
 پادشاهی کو روا دارد ستم بر زیردست
 دوستانش روز سختی، دشمن زور آور است

د-عناصر فساد

در فساد چند عنصر نهفته است که آن را از تخلف و تخطی متمایز می سازد:

۱) خروج از یک نورم قابل قبول برای همه گان: یا به عبارت دیگر خروج از حدود و معیارها؛ مثلاً نورم قابل قبول در مسائل جنسی نکاح است؛ چون با نکاح عفت حفظ می شود که حد وسط است بین شراره منجر به زنا، تجاوز و ... و بین ترک نکاح. در مسائل اجتماعی شجاعت است که بین جبن و جسارت حد وسط می باشد. در مسائل علمی، (حکمت) است که واسطه است بین (گربزه) یعنی زیرکی توأم با زیان رساندن به دیگران و ابله یعنی نادانی که کار را به صورت شایسته انجام داده نمی تواند.

۲) تبعیض: به این معنی که در شرایط مساوی مأموران دولتی برای یکی زمینه مهیا می شود که بیشتر از امکانات استفاده کند و به دیگران مانور نشان دهد. این حالت هم اعتدال امکانات را از بین برده موجب بی تربیه گی جامعه ها می شود.

۳) استمرار و تکرار: تا زمانی که تکرار را در بر نداشته باشد، فساد نامیده نمی شود؛ چراکه در دل فساد، خروج قصدی و عمدی نهفته است.

۴) ترکیب: زمانی به یک عمل کلمه فساد اطلاق می شود که زیان مرکب داشته باشد؛ مانند این که قرآن کریم و همچنان قوانین جزایی رهنزی را فساد خوانده است. چنان که خداوند می فرماید: «انما جزاء الذین یحاربون الله و رسوله و یسفوا فی الارض فساداً ان یقتلوا او یصلبوا او تقطع ایدیهم و ارجلهم من خلاف او ینفوا من الارض ذالک لهم خزئ فی الدنیا و لهم فی الآخرة عذاب عظیم.» بی گمان جزای کسانی که با خدا و رسول وی سر جنگ دارند و در زمین سعی به فساد می کنند، این است که کشته شوند یا به دار آویخته شوند یا دست راست و پای چپ شان قطع شود یا از زمین تبعید گردند. این است رسوایی بزرگ. در دنیا و

آخرت برای شان عذاب بزرگ است (ماید: ۳۳).

آیه فوق محاربه که جنگ و بی‌نظمی است، عاملان آن را «مفسد فی الارض» می‌گوید؛ زیرا رهنمی که همانا محاربه با خدا و رسول خوانده شده است، مرکب می‌باشد، یعنی در آن چند امور متصور است: ناامنی و برهم زدن نظم جامعه توأم با قتل، بی‌نظمی توأم با سرقت، بی‌نظمی توأم با ربودن مال و غیره... از این جهت در آیه فوق جزای آن نیز مرکب ارایه شده است.

۵) تقدم منافع شخصی و گروهی بر منافع جمعی: در جامعه‌یی که منافع شخصی و گروهی بیشتر رواج داشته باشد، فساد بیشتر تبارز می‌کند؛ زیرا هر فرد یا گروه منابع را به سوی خود می‌کشاند و از این طریق تضاد و اصطکاک منافع به وجود می‌آید و منجر به نفاق می‌شود (فراهانی، ۱۳۸۷: ص ۱۳).

لازمه امر پنجم، دو حالت دیگر است:

یک- تهدید خفته و ناامنی

دو- نقض صلح و عدالت

از آنچه گفته آمدیم، بر می‌آید که فساد از دل بی‌اعتدالی که افراط و تفریط است و بی‌عدالتی که بر هم خوردن نظم و امکانات جامعه است، به وجود می‌آید و از این نقطه صلح و امنیت جامعه را آماج قرار می‌دهد و رفاه جامعه را زیر سؤال می‌برد.

هـ- موارد فساد در قانون

قانون، شاخص‌های فساد را هژده مورد بر شمرده است که قرار ذیل بیان می‌گردد:

۱) رشوت.

۲) اختلاس.

۳) سرقت اسناد.

۴) اتلاف غیر مجاز اوراق و اسناد.

۵) تجاوز از حدود و صلاحیت‌های قانونی.

۶) سوء استفاده از موقف و وظیفه‌یی.

۷) ممانعت در روند یا تطبیق عدالت.

۸) استفاده از امکانات دولتی در امور شخصی.

۹) امتناع و استنکاف از وظیفه بدون عذر قانونی.

۱۰) کتمان حقیقت.

۱۱) افزایش غیر قانونی دارایی.

۱۲) تزویر اسناد.

۱۳) انتحال وظیفه (وانمود ساختن صلاحیت اجراء یا امتناع اموری که شخص به آن موظف نباشد).

۱۴) اخذ هر نوع تحفه به منظور اجراء یا امتناع از کاری در امور مربوطه.

۱۵) تعلل در اجرای وظیفه محوله.

۱۶) عدم رعایت قواعد سلوکی اداره مربوط.

۱۷) دخیل ساختن ملاحظات قومی، منطقه‌یی، حزبی، جنسی و شخصی در اجرای وظیفه.

۱۸) اجرا یا امتناع از سایر اعمال مندرج استیراتیژی مبارزه علیه فساد اداری (قانون نظارت بر تطبیق استیراتیژی مبارزه علیه فساد اداری، ماده سوم: ص ۱۳۲).

و- عوامل کلی فساد

فلاسفه به صورت کلی دو عامل را ارایه داشته اند که در ذیل بیان می گردد:

۱) هواهای نفسانی و خواسته‌های شخصی و گروهی: فلاسفه الهی به این باور اند که بزرگترین چالش فرا راه صلاح و بهبود وضع بشر، هواهای نفسانی است. بشر آن قدر گرفتار و اسیر هواها و خواسته‌های نفسانی می شود که سعادت خود را به فراموشی می سپارد؛ چون هواهای نفسانی تمایل به چیزهای قریب الحصول را گویند، به این معنی که به زودی برای انسان میسر خواهد شد ولو به زیان انسان باشد. مولانا می گوید:

کاین هوی پر حرص و حالی بین بود

عقل را اندیشه یوم الدین بود

هر که آخربین بود او مؤمن است

هر که آخر بین بود او بی دین است

در درون و ضمیر انسان دو قطب متضاد وجود دارد: یکی عقل و دیگری هوی.

خصوصیت عقل و اندیشه این است که انسان را به سوی خیر و مصلحت دنیوی و اخروی فرامی‌خواند؛ به گونه‌ایی که هم خیر دنیوی، اخروی، مادی و معنوی خود را می‌خواهد و هم در حق دیگران به خیرخواهی و خیر اندیشی می‌پردازد. هواهای نفسانی و خواهشات حیوانی انسان را به چیزهای قریب و نقد که لذت فوری داشته و به زیان انسان باشد، سوق می‌دهد. بدین ترتیب هواهای نفسانی انسان را به تجاوز علیه مال و جان یکدیگر می‌خواند تا از حدود و موازین بگذرند و به انسان‌های دیگر زیان وارد کند؛ ولی صبر و شکیبایی پیشه کردن و در برابر فرامین هواهای نفسانی ایستادن، عمل به دستور عقل و اندیشه است.

۲) مالکیت خصوصی: فلاسفه مادی به این باور اند که چیزی که باعث بدبختی و سیه روزی بشر شده است تنها و تنها مالکیت خصوصی است. هرگاه مالکیت خصوصی لغو شود و مالکیت جمعی در جامعه بشری رایج گردد و کفالت و ضمانتی برای زنده گی مردم وجود داشته باشد، دیگر احاد بشر به رشوه، اختلاس و... دست نمی‌یازند؛ در غیر این صورت، چون تضمینی برای زنده گی افراد وجود ندارد، بناءً مردم ناگزیر می‌شوند که برای تضمین زنده گی آینده، خودشان دست به کار شوند. در چنین شرایط که مالکیت خصوصی رایج است و سرمایه در دست تعدادی معدودی قرار دارد، جز موارد فوق راهی نخواهند داشت. لازمه نظر فلاسفه مادی این است که اگر مالکیت جمعی وجود داشته باشد و مالکیت فردی به کلی از بین برود، دیگر برای هواهای نفسانی مجالی باقی نخواهد ماند که بیداد کند. غافل از این که تمام هم و غم بشر ارضای خواسته‌های مادی نیست؛ بلکه در کنار نیازهای مادی، نیازهای معنوی نیز وجود دارد که بشر را به انحرافات گوناگون دیگری می‌کشاند. بنابر آن باید بگویم که هر دو عامل مؤثر و بازدارنده است. هم کنترل هواهای نفسانی ذریعه تعلیم، تربیت و آموزه‌های معنوی و اخلاقی و در نهایت قرب الهی و هم وجود تکافل و تضامن که بتواند در جهت حفظ افراد کارگر و مؤثر واقع شود. در این حالت امید است تا افراد بتوانند بدون تردید و هراس، کارها و وظایف خود را به نحو شایسته انجام دهند و به گرایش‌های خورد و کوچک مانند رشوه و اختلاس و قوم‌گرایی تن ندهند.

ز- انواع فساد

۱) فساد سیاسی و عوامل آن

فساد سیاسی عبارت است از نقض قانون از طرف مقامات دولتی به غرض تأمین منافع شخصی و گروهی. اگر این امر دوام پیدا کند، به خودسری و خودکامه‌گی می‌انجامد. بناءً، فساد سیاسی به جرایمی اطلاق می‌گردد که امور نظام-سیاسی را از مجرای اصلی آن خارج کرده و به انحراف بکشاند. بر مبنای تعریف فوق، عوامل فساد سیاسی قرار ذیل است:

یک) انحصار منابع: منابع در برخی نظام‌های اقتصادی، در انحصار دولت است؛ در حالی که باید به سکتور خصوصی واگذار شود و دولت نظاره‌گر باشد. دو) خودسری رده‌های بالای دولتی در توزیع منابع: توزیع خودسرانه چالشی است در استفاده سالم از منابع عمومی.

سه) خودکامه‌گی: خودکامه‌گی چالشی است در برابر قانون؛ نقض قانون و تقدم منافع شخصی و گروهی بر مصالح جمعی است. آغشته شدن به این دوگونه فساد، یعنی از یک طرف توزیع خود سرانه منابع و از سوی دیگر نا دیده انگاشتن حدود و مقررات، خیانت به حدود انسانی، مصالح عمومی و موازین دموکراسی است. در چنین وضعیتی که زمامداران به فساد آغشته باشند، احزاب و سازمان‌های تأثیر گذاری که بتوانند در خط مشی دگرگونی وارد کنند، وجود نداشته باشد، مجلس نماینده‌گان نیز اثرگذار نباشد و دستگاه قضایی زیر تأثیر قوه فایقه قرار داشته باشد، گسترش فساد به گونه روز افزون فزونی می‌گیرد.

۲) عوامل اقتصادی فساد

فساد اقتصادی به جرایمی اطلاق می‌گردد که امور را از مجرای اصلی و طبیعی خود خارج کرده و نظم معیشتی را اخلال می‌کند. بزرگترین عامل سلامت نظام اقتصادی جامعه این است که از یک طرف منابع اقتصادی به سکتور خصوصی و انواده شود و از سوی دیگر دولت نظارت همه جانبه داشته و سایر نهادهای نظارتی مانند دستگاه تقنینی، جامعه مدنی، احزاب سیاسی، سازمان‌های اجتماعی، رسانه‌ها و نخبه‌گان سیاسی از کارکردهای اقتصادی و سایر کارکردهای آن نظارت

کنند. در غیر این صورت بحران اجتماعی پدید خواهد آمد و فساد اقتصادی در جامعه فراگیر خواهد شد.

این هم نمونه‌های از عوامل فساد اقتصادی:

یک- افزایش جمعیت و کاهش حجم تولید.

دو- توزیع ناعادلانه منابع، امکانات، فرصت‌ها و اعتبارات.

سه- حرص به تراکم سرمایه.

چهار- عدم تعادل مصرف بین طبقات جامعه.

پنج- افزایش بی‌کاری (میری، ۱۳۸۲: ص ۱۲۷).

۳) عوامل اجتماعی و انحراف‌های آن

یک) عامل فساد اقتصادی (فقر و بی‌کاری).

دو) عامل طبقاتی (فاصله عمیق فقیر و غنی).

سه) عامل اجتماعی (برخورد تبعیض آمیز در روابط انسانی) (همان: ۵۵).

عوامل فساد یکی در دیگری نقش تقویت کننده را دارد. قرار تحقیق روان‌شناسان و جامعه‌شناسان، عامل اقتصادی بیشترین تأثیر را در فساد و انحراف‌ها و بحران‌های اجتماعی دارد؛ اما در مواردی که جامعه طبقاتی شود و برخورد تبعیض آمیز در کنار هم قرار گیرند، فساد فراگیر خواهد شد.

نتیجه گیری

از لابلای بحث فوق به این نتایج دست می یابیم:

- ۱- فساد می تواند در همه چیز نفوذ کند: در سیاست، اقتصاد، مادیات و معنویات.
- ۲- ریشه اصلی فساد، افراط و تفریط و انحراف از مسیر اعتدال، هواهای نفسانی و غرایز شهوانی است.
- ۳- بزرگترین راه مبارزه با فساد، اعتدال گرایی و قرارگرفتن فرد و جامعه در مسیر اعتدال است؛ زیرا از این طریق جامعه بشری از افراط و تفریط برکنار می ماند.
- ۴- نخستین چیزی را که فساد هدف قرار می دهد، صلاح و تقوای جامعه است و از این طریق، ساختارها و نهادها را آماج حمله های زهرآگین می سازد و به نظم و عدالت در جامعه، لطمه وارد می کند.
- ۵- چیزی که باعث این همه بدبختی می شود، آراسته نبود جامعه بشری به اخلاق عادلانه است.

فهرست منابع

۱. خسروی، دکتر غلام رضا، مکتبه الرضویه لنشر آثار الجعفریه، چاپ ستاره، قم: ۱۳۷۸ هـ. ج ۳، ص ۵۵۱
۲. سورة البقره، آیه ۱۴۳.
۳. سورة الانعام، آیه ۳۳.
۴. سورة الرحمن، آیه ۷-۸-۹.
۵. سورة القمان، آیه ۱۹.
۶. سورة المایده، آیه ۳۳.
۷. سورة الروم، آیه ۴۱.
۸. سورة الانبیاء، آیه ۲۲.
۹. فراهانی، محمد، جامعه شناسی فساد و امنیت، چاپ پرسمان، تهران: چاپ اول سال ۱۳۸۴ هـ. ص ۱۲.
۱۰. فراهانی، محمد، جامعه شناسی فساد و امنیت، پلک، تهران، ایران: ۱۳۸۷ هـ. ص ۱۳.
۱۱. قانون نظارت برتطبيق استيراتیژی مبارزه علیه فساد اداری، ماده سوم، ص ۱۳۲
۱۲. لاهیجی-گیلانی، محمد، شرح گلشن راز، علم، تهران، ایران: ۱۳۸۱ هـ. ص ۷۴۷.
۱۳. میری، آشتیانی، الهام، مقدمه‌یی برآسیب شناسی مسائل اجتماعی در ایران، تهران: گبان ۱۳۸۲ هـ. ص ۱۲۷

عوامل اجتماعی مجنی علیه واقع شدن اطفال

محمد باقر شریفی

چکیده

در وقوع جرم بالای اطفال (مجنی علیه واقع شدن اطفال) می‌توان عوامل زیاد را برشمرد. در کشورهای همچون افغانستان که در حال عبور از یک رژیم حکومتی به رژیم حکومتی دیگر است و نیز یک نظام اقتصادی به نظام اقتصادی دیگری تغییر یافته است، هر یک از افراد جامعه به مشکلات رفاه اجتماعی رو به‌رو خواهد شد. به باور برخی از دانشمندان، آمار روز افزون بیجاشده‌گان (مهاجرت‌های داخلی) به شهرها، فقدان قوانین کاری، حقوقی، جنگ و ناامنی و عوامل مانند ساختار بنیادین جامعه، شخصیت و جهان‌بینی افراد؛ در مجنی علیه واقع شدن اطفال دخیل است.

عوامل اقتصادی (کار در کارخانه، ترمیم کاری‌ها، نانواپی‌ها، دست‌فروشی، حمالی و...)، منجر به ایجاد فاصله میان اطفال و والدین شان می‌گردد. گدایی، کار جمعی والدین که نظارت کمتر بر اطفال داشته و مسأله بی‌توجهی و غفلت را در بر دارد. در محیط خانواده میزان سواد، اعتیاد و سابقه جرمی والدین، طلاق، افراط و تفریط در محبت؛ نقش مهم را در مجنی علیه واقع شدن اطفال اجرا می‌کند. تنبیه‌های

گوناگون، ایجاد ترس و هراس و هزینه‌های آموزشی از عوامل دیگری است که در محیط آموزشی بر مجنی علیه قرار گرفتن اطفال کمک می‌کند. با توجه به گسترده‌گی عوامل مجنی علیه واقع شدن اطفال، جا دارد ابتدا عوامل آن شناسایی و سپس راهکارهای معقول برای حمایت و پیش‌گیری از مجنی علیه واقع شدن آن‌ها ارایه گردد.

واژه‌گان کلیدی: مجنی علیه، محیط، خانواده، آموزش، فقر، اعتیاد و سوء استفاده.

مقدمه

انسان موجودی اجتماعی است و دارای ابعاد فزیک و روانی خاص خود که طبیعتاً همه این قابلیت‌ها در تربیت و رشد او مؤثر می‌باشد. کودک نیز تابع همین قاعده است و برای شناخت درست مفهوم و معیار کودکی و حقوق متناسب با رشد و شخصیت وی، می‌باید همه ابعاد را در نظر گرفت. کودکان به دلیل عدم رشد و تکامل جسمی و روانی و وابسته‌گی به غیر، همواره ممکن است در معرض آسیب‌های جسمی، روانی، عاطفی، اخلاقی و ستم‌های گوناگون حقوقی قرار گیرند. کودکان در تمام زمان‌ها و زمینه‌ها، بی‌دفاع‌ترین قشر و قربانیان خاموش جامعه بشری اند که بیش از هر قشر دیگر به حمایت دلسوزانه و جدی نیاز دارند. حتی در همین عصر خرد، آگاهی و گفتمان حقوق بشر، کودکان بزرگترین طیف قربانیان قاچاق، استثمار جسمی و سوء استفاده جنسی، به کارگیری اجباری در مخاصمات مسلحانه و حتی برده‌گی مدرن را تشکیل می‌دهند.

مشکلات و محرومیت‌های را که کودکان متحمل می‌شوند، معضل بزرگی را فراروی جامعه انسانی قرار داده است. عدم برخورداری کودکان از حقوق اولی، تغذیه مناسب، عدم دسترسی به تعلیم و تربیت، بهداشت و سایر حقوق اولیه و بنیادین که برای تمام کودکان ضروری است، به صورت عام در نقاط مختلف جهان و به صورت خاص در افغانستان شیوع دارد.

طبق «اعلامیه جهانی بقا، رشد و حمایت از حقوق کودکان» هر روز میلیون‌ها کودک زیر ضربات فقر و بحران‌های اقتصادی به واسطه گرسنه‌گی و بی‌خانمانی، بیماری‌های واگیر، بیسواد و تخریب محیط زیست شدیداً آسیب می‌بینند. پیامدهای وخیم مشکلات دیون خارجی و نیز فقدان رشد مستمر و پابرجا، در بسیاری از کشورهای در حال توسعه، به ویژه توسعه نیافته‌ترین آن‌ها، به کودکان آسیب می‌رسانند.

بر همه‌گان آشکار است که وضعیت اطفال در افغانستان، در تمام ابعاد آن نیازمند تأمل و توجه فراوان می‌باشد. اما خطرات و آفات بی‌شمار که بر مشکلات اطفال افزوده، سوء استفاده جنسی، مجبور به کارهای شاقه و سرقت، مخاصمات مسلحانه

و نیز اعتیاد والدین شان می باشد.

گرچند در مجنی علیه قرار گرفتن اطفال، عوامل زیادی چون عوامل فردی، اجتماعی، اقتصادی و سیاسی دخیل اند؛ ولی در این مقاله با توجه به ظرفیت و حوصله مندی خواننده گان گرامی تنها، به بررسی عوامل اجتماعی این پدیده در دو گفتار (عوامل خانواده گی و عوامل آموزش محیطی) پرداخته شده است. در اخیر نتیجه گیری و پیشنهادات ارایه می گردد.

۱- عوامل خانواده گی

یکی از عوامل مؤثر در بزه کاری و بزه دیده گی طفل، خانواده است. محیط خانه اولین و با دوام ترین عاملی است که در رشد شخصیت افراد تأثیر می گذارد. در این شکی نیست که طفل برخی از خصوصیات را از والدین خود به ارث می برد و از این راه پدر و مادر زمینه رشد و پیشرفت فرزندان را فراهم می کنند. نقش والدین در شخصیت سازی فرزندان، تنها محدود به جنبه ارثی نبوده؛ بلکه در آشنایی طفل به زنده گی جمعی و فرهنگی جامعه نیز نقش مؤثری ایفا می کند.

زنده گی طفل در محیط خانواده تحت تأثیر مستقیم اعضای فامیل مخصوصاً پدر و مادر شکل می گیرد. خانه محلی است که اطفال امور مختلف را در آن فرا می گیرند. گاهی پدر و مادر آگاهانه چیزهای برای طفل شان یاد می دهند؛ اما در اکثر موارد طفل از عمل کردها و رفتار والدین چیزهای یاد می گیرد که پدر و مادر متوجه نیستند. بدیهی است که طفل از طریق همین محل کوچک (خانه) با دنیای خارج از آن آشنا می گردد و طرز معاشرت با دیگران را می آموزد.

آشکار است که اطفال برای همه انسانها عزیز اند. پدران و مادران نه تنها فرزندان شان را دوست دارند؛ بلکه بر اساس عواطف انسانی، به تمام اطفال مهربان اند. هرچند لازم باشد از آنان حمایت نیز می کنند؛ اما با وجود این همه، گاهی همین محیط کوچک، مملو از عواطف و احساسات که در تکوین و بازسازی شخصیت نقش اول را بازی می کند، سبب مجنی علیه واقع شدن اطفال نیز می گردد. به طور مثال وقتی اطفال در برار توقعات بی مورد پدر و مادر قرار می گیرند، گاهی مجبور می شوند تمایلات و نیازمندی های خود را در برابر آنچه پدر و مادر می خواهد،

فدا کنند. پدر و مادر انتظار دارد که طفل آنان در مضمون های علوم طبیعی نمره عالی به دست آورد؛ ولی آن طفل نمی تواند چنین دست آوردی را کسب کند. در نتیجه منجر به شکست می شود و از ترس این که والدین او را با دیگر اطفال مقایسه کنند و در برابر او اظهار بی مهری کنند، ممکن است که این طفل به تقلب مبادرت ورزد. گاهی نیز طفل نمی تواند مطابق به توقعات والدین عمل کند. در این صورت احساس حقارت می کند، خود را فرد بی ارزش می پندارد و نسبت به همه چیز بدبین می شود. در نهایت به بیماری های روانی گرفتار می شود.

در بررسی عوامل مجنی علیه واقع شدن اطفال، موارد بسیار به نظر می رسد که مربوط به والدین و محیط خانواده است.

الف) والدین

از مهم ترین عوامل زمینه ساز بزه دیده گی اطفال می توان به عوامل خانواده گی به خصوص سن و سال، شغل، اعتیاد، بی سوادی و سابقه محکومیت والدین اشاره کرد.

۱) میزان سواد والدین

سهل انگاری و بی توجهی والدین نسبت به آینده اطفال و نیز نگرش منفی آنان نسبت به مکتب و تحصیل، دسترسی نداشتن به فرصت های آموزشی، خلای تربیتی و... همه حاصل بی سوادی یا سطح پایین تحصیلی والدین است.

میزان تحصیلات از شاخصه های مهم در محیط خانواده است. سطح دانش والدین نقش اساسی در کاهش یا افزایش بزه دیده گی دارد. عدم آگاهی از حقوق اطفال و بی سوادی والدین خود عامل اساسی بر خشونت و آزار کودک می باشد. البته قابل توجه است که در دهه اخیر با وجود این که اکثریت والدین کشور مان بی سواد اند، اکثریت قاطع یک نوع نگرش مثبت پیدا کرده اند. به هر شکل ممکن اطفال شان را به مکاتب روان می کند. با آن که نگرش مثبت به علم و دانش به والدین ایجاد شده است، گاهی والدین در برابر اطفال شان خشونت می کنند.

۲) اعتیاد والدین

اعتیاد یکی از پدیده های تباه کننده است که در چند سال اخیر در افغانستان

گسترش یافته است. بر اساس آمار وزارت امور داخله آمریکا، از ۳۰ میلیون جمعیت افغانستان که تولید کننده ۹۰ درصد هرویین جهان است، یک میلیون و سه صد هزار تن به مواد مخدر معتاد اند (پژمان و سرآمد، ۱۳۹۲: ص ۳۲).

اعتیاد والدین یکی از عواملی است که آزار و بی توجهی نسبت به کودکان را افزایش می دهد. عاملی که باعث می شود بنای شخصیتی والدین، به روی سیستم خانواده شدیداً مؤثر واقع شده و سوء رفتار نسبت به کودکان را دامن بزند. در خانواده های که پدر یا مادر و در بدترین شکل ممکن هر دو معتاد اند؛ طفل در هر شرایط مورد آزار قرار می گیرد و والدین معتاد قادر به دنبال کردن یک الگوی رفتاری صحیح برای فرزندان خود نیستند. والدین معتاد ممکن است، زمانی که به شدت تحت فشار قرار می گیرند یا به حالت نشه به سر می برند، در برابر کوچک ترین عمل فرزندان خود، واکنش خشن انجام دهند. ممکن است پس از مصرف مواد مخدر زمانی که به آرامش می رسند، به کودکان شان به شکل افراطی محبت کنند؛ این ها هیچ گاه مفهوم درست عمل صحیح و غلط را درک نمی کنند.

۳) سابقه جرمی (محکومیت) والدین

پدر و مادر که خشن و ضد اجتماعی یا دارای سابقه جرمی اند و آنان که خارج از خانواده پرخاش گر اند، احتمال زیاد وجود دارد که در خانواده خود خشن و بد رفتار باشند. انحطاط اخلاقی والدین به عنوان عامل خانواده گی تأثیرگذار بر کودک آزاری مورد توجه قرار می گیرد.

ب) جمعیت خانواده

خانواده های که جمعیت زیاد را به خود می پروراندند، از مراکز وقوع کودک آزاری محسوب می شوند. جمعیت زیاد در خانواده، توجه و مراقبت کافی نسبت به کودکان را محدود کرده و هم با وارد شدن فشارهای جانبی، خطر وقوع کودک آزاری را افزایش می دهد. خانواده های پر جمعیت غالباً از نظر اقتصادی در وضعی مناسب نیستند. در این خانواده ها سطح زنده گی پایین است و خانه از امنیت کافی برخوردار نیست و اغلب بی برنامه اند و کمتر به فرزندانشان توجه می کنند.

کثرت فرزندان در یک خانه، شرایط آسیب های اجتماعی و انحراف را فراهم

می‌سازد و آنان را از لحاظ روحی و روانی، دچار پرخاش‌گری، گيجی و بد اخلاقی می‌کند و به آنان آسیب وارد می‌کند. همچنان در این خانواده‌ها رقابت‌ها، حسادت‌ها و ناسازگاری بین فرزندان بسیار است. تبعیض و تفاوت‌های جنسیتی میان فرزندان، آنان را به فساد می‌کشاند. زیرا احساس حقارت، خود سرمنشأ بسیاری از نا به سامانی‌ها است. کودکانی که در محیط خانه تبعیض می‌بینند، در اجتماع نمی‌توانند افراد عادی و به هنجار باشند.

جامعه ما، جامعه‌ی است با سنت‌های قدیمی که در آن معمولاً فرزند پسر مطلوب‌تر است؛ چون اعتقاد بر این است که فرزندان پسر باعث تداوم نسل و بقای اقتصاد خانواده اند. چنین نگرشی از طرف والدین، زمینه‌های حقارت، تنفر و انزجار را در فرزندان فراهم می‌آورد.

بررسی‌ها نشان می‌دهد که پدر و مادر از همان لحظه تولد نسبت به کودک دختر یا پسر، تفاوت‌های رفتاری نشان می‌دهند و مشخصاً تفاوت‌ها از زمان در آغوش گرفتن نوزاد و نحوه شیردادن نوزاد است. همچنان در تشویق، تنبیه و خرید اسباب بازی و آزادی‌های فردی و اجتماعی تبعیض وجود دارد (اعزازی، ۱۳۷۶: ص ۱۹۵).

از سوی دیگر در چنین خانواده‌ها احتمال کودک‌آزاری از سوی خواهران و برادران بزرگ‌تر زیاد است. تحقیقات نشان می‌دهد که بیشتر کودک‌آزاری‌ها در خانواده‌های است که تعداد فرزندان بیش از سه نفر است و ضمناً در این خانواده‌ها احتمال غفلت و مجنی‌علیه واقع شدن اطفال زیاد است (مدنی، ۱۳۸۳: ص ۱۵۰).

ج) سابقه بیماری جسمی یا روانی خانواده

والدین که دچار اختلالات فکری بوده و در قضاوت و پردازش فکری با مشکل روبه‌رو اند، از نظر و گفتار کودک سوء تعبیر کرده و رفتار آن را مغرضانه برداشت می‌کنند؛ این امر ممکن است ضررهای جدی به کودک وارد کند. افرادی که مشکل روانی دارند، ممکن است آزار دهنده باشند. والدین که پریشانی واضطراب روانی دارند، ممکن است کودکان خود را به شدت مورد آزار و اذیت روانی قرار دهند. اگرچه بسیاری از والدین آزارگر از ضعف‌های رفتاری یا هیجانی برخوردار

اند؛ اما بیماری‌های روانی نوعاً نقش اندکی در بدرفتاری با کودکان دارند و بیشتر مجموعه ویژه‌گی‌ها یا صفات شخصیتی اند که به طور مشترک در والدین کودک آزار، به چشم می‌خورد (یزدی: ص ۳۵).

د) طلاق وجدایی در خانواده

در خانواده‌های که طلاق صورت می‌گیرد، کودک علاوه بر آن که قبل از طلاق در اثر تعارضات و خشونت‌های رایج در خانواده، آسیب می‌بیند. پس از طلاق هم چون با یکی از والدین زنده‌گی می‌کند، در نتیجه در معرض تعرض انواع تهدیدها قرار می‌گیرد. به احتمال زیاد پس از طلاق، ازدواج مجدد صورت می‌گیرد که در این صورت کودک صاحب نامادری و ناپدیری می‌شود و احتمال وقوع خطر و تهدید را برای کودک افزایش می‌دهد.

البته بحث فقدان فزیک صرافاً مطرح نیست؛ بلکه عدم ایجاد یک محیط پر احساس و عاطفی و عاری از محبت خانواده‌گی نیز مطرح است. مطالعات جرم شناسان و روان شناسان مؤید این مطلب است که یکی از علل مهم نا به سامانی رفتار کودکان، خانواده مغشوش، از هم گسیخته و ناهماهنگ است (نقدی نژاد، ۱۳۹۰: ص ۲۷).

در خانواده‌های پر اغتشاش و از هم پاشیده، هیجان‌ها و اضطراب‌های عصبی و تحریک مداوم در اثر اختلالات والدین ایجاد می‌شود. این امر سبب تأثیر در رفتار کودکان و موجب رشد قوای عاطفی، افسرده‌گی و ایجاد نفرت و بی‌تفاوتی نسبت به دیگران می‌شود.

ه) انزوای اجتماعی خانواده

یکی دیگر از عوامل مجنی‌علیه واقع شدن اطفال انزوای خانواده‌گی است. رابطه مستقیم میان انزوا و روابط محدود خانواده با افزایش هر نوع بدرفتاری و بی‌توجهی به کودکان وجود دارد. خانواده‌های که روابط اجتماعی گسترده ندارند، میزان بدرفتاری و بی‌توجهی بالاتری را بالای فرزندان خود وارد می‌کنند. خانواده‌های که در اجتماع با دیگران کمتر در تماس اند، وقتی میزان عوامل فشارزا بیشتر از میزان حمایت‌های دریافتی باشد، احتمال بدرفتاری با کودک افزایش خواهد یافت.

خانواده‌های که حمایت اجتماعی دریافت می‌کنند و کمک و راهنمای جهت اجرای نقش خود دارند یا دوستانی دارند که بتوانند شنونده نقش‌های آنان باشند و علایم و نشانه‌های غیر عادی رفتار آنان را برای شان گوشزد کنند، کمتر ممکن است تهاجمات بدنی نسبت به کودکان انجام دهند (نامداری، ۱۳۷۷: ص ۹۶).

عدم دسترسی به سیستم‌های حمایتی و وجود فشارهای تحمیلی از جانب کودک، والدین را در معرض فشار مضاعف قرار داده و در نتیجه با او به خشونت رفتار می‌کنند.

(و) مذهب خانواده

یکی دیگر از عواملی که در افزایش یا کاهش بزه‌دیده‌گی اطفال نقش دارد، مذهب است. برخی معتقدند که مذهب مانعی در اعمال آزار نسبت به کودکان است.

اعتقادات از جمله عواملی است که رعایت اصول آن باعث کاهش ناهنجاری و در نتیجه کاهش انحرافات می‌شود. آشنایی با مبانی دینی و پرورش ایمانی قوی و راسخ، باعث ایجاد فضایی از جمله فداکاری، تقوا، پاکدامنی، خدمت به خلق، ... و دوری جستن از اندیشه‌های غیر انسانی از جمله ظلم، ستم و دروغ در انسان‌ها می‌شود که پرورش مذهبی بزرگ‌ترین عامل بازدارنده از انحرافات است. امروزه انسان‌ها به لحاظ اعتقادی در سطح پایینی قرار دارند و مادی‌گرایی بر زنده‌گی آنان سایه افکنده است و این امر باعث ازدیاد جرم شده است (خراسانی، ۱۳۸۴). در جامعه ما به دلیل پابندی به اصول و معتقدات مذهبی، کودک‌آزاری کمتر رخ می‌دهد. اما عدم پابندی به اصول و معتقدات مذهبی، یکی از عوامل مجنی‌علیه واقع شدن اطفال در خانواده است و امکان سوء استفاده و کودک‌آزاری بیشتر به نظر می‌رسد.

(ز) محل سکونت خانواده

محل و منطقه زنده‌گی افراد در مجنی‌علیه واقع شدن اطفال و انواع آزارهای که به کودک وارد می‌شود، رابطه مستقیم دارد. این رابطه از آنجا ناشی می‌شود که اولاً، مجموعه افرادی که در یک منطقه زنده‌گی می‌کنند، از جهات گوناگون (فرهنگ، ارزش‌ها، باورها و ...) باهم شبیه‌اند و از یکدیگر تأثیر می‌پذیرند. از سوی دیگر،

آزارهای که خارج از خانه به کودک وارد می شود نیز تابعی از محل زنده گی فرد متغیرهای محیطی پیرامون او می باشد (کاظمی پور، ۱۳۷۷، ص ۳۳).

ظاهر خانه مسکونی و محل قرارگیری آن در مناطق مختلف شهر، تأثیر به سزایی در مجنی علیه واقع شدن اطفال دارد. محیط اجتماعی و فرهنگ خانواده از یک طرف، محل استقرار منزل در نقاط مختلف شهر از طرف دیگر، نقش مؤثری در بروز یا کاهش انحرافات اجتماعی دارد. به عنوان نمونه هرچه محیط خانواده برای رشد و تربیت کودک مناسب باشد؛ ولی محل خانه نامناسب، افراد انواع بزه کاری را دیده و تجربه می کنند (کی نیا، ۱۳۷۴: ص ۲۷۷).

پدر و مادر با انتخاب محل سکونت خود، ماحول اجتماعی خانواده خود را تعیین می کنند. اگر محیط خانه در منطقه‌یی باشد که بروز بزه کاری در آن فراوان است، احتمال برخورد اعضای خانواده با این نمونه وجود دارد. همچنان در مناطق پرجمعیت و عاری از محیط بهداشتی و تفریحی، احتمال وقوع جرایم بیشتر است. امام علی (ع) در رابطه به تأثیر محیط بر فرد می فرماید: «شبهات مردم به محیط اجتماعی شان، بیشتر از شبهات به صفات خانواده گی آنها می باشد.»

ح) خشونت و تندروری

خشونت در برابر کودکان در کشور ما، مشکل فراگیر و جدی به حساب می آید. کودکان نه تنها در معرض خشونت‌های مستقیم قرار دارند که مورد خشونت‌های غیر مستقیم چون تبعیض، فقر، محرومیت از تعلیم و تربیه، کارهای شاقه، ازدواج زود هنگام و ... نیز قرار می گیرند.

خشونت استفاده عمدی از قدرت فیزیکی یا تهدید بر روی خود یا دیگری یا بر یگ گروه جامعه است که ممکن آسیب‌های گوناگون در پی داشته باشد. اگر محیط خانواده بستر ایجاد خشونت و پرخاش گری باشد، نقش قطعی در افزایش رفتار خشونت آمیز و بروز و ظهور آن ایفا می کند (اعزازی، ۱۳۷۶: ص ۲۱۱).

گزارش تحقیقی کمیسیون حقوق بشر افغانستان در سال ۱۳۸۶ نشان دهنده این است که از ۳۴۰ کودک مصاحبه صورت گرفته است؛ ۱۱،۶ درصد کودکان از طرز برخورد والدین شان رضایت ندارند. از جمله‌یی ۲۰۸ کودک، ۵۱،۶ درصد آنان از

خشونت‌های فیزیکی و ۴۸٫۴ درصد از خشونت‌های روحی شکایت دارند (کمیسون مستقل حقوق بشر: ۱۳۸۶).

همچنان کودکان که شاهد جنگ و درگیری بین والدین شان اند و تبادلۀ کلمات رکیک و زننده را نظارت می‌کنند، شدیداً تحت فشارهای روانی قرار می‌گیرند و خطر ابتلا به مشکلات روانی و افسرده‌گی آنان نسبت به دیگران بیشتر است.

ط) افراط در توجه و محبت

احتیاج کودک به محبت، از نظر علمی قابل انکار نیست و طفل از مورد محبت قرار گرفتن احساس خوشحالی و صمیمیت می‌کند و نیازهای روحی اش بر آورده می‌شود. کودک نیاز به توجه، علاقه و حمایت والدین دارد؛ اما محبت بیش از حد، بر سلامت روانی کودکان اثر نامطلوب می‌گذارد. والدین که بیش از حد معمول به اطفال خود توجه می‌کنند، کودکان آنان وابسته به دیگران بار می‌آید. این گونه والدین بعضاً در محبت کردن به حدی افراط می‌کنند که رضایت کودک را بر مصلحت‌های واقعی تعلیم و تربیت او ترجیح می‌دهند. این گونه کودکان، علاوه بر اتکایی بودن، اعتماد به نفس ضعیف، خجول بودن، در رشد هیجانی خود نیز تأخیر نشان می‌دهد. افراط در محبت همچنان باعث می‌شود که کودک بیشترین وقت خود را با والدین گذرانده و در هنگام جدایی به آسانی مورد آسیب‌های روحی و روانی قرار گیرد. این خودش یک عامل مهم مجنی علیه واقع شدن اطفال در محیط خانواده است.

۲- محیط آموزشی

آموزش از جمله حقوق اولیه کودک به حساب می‌آید. در افغانستان نیز بر اساس ماده ۴۳ قانون اساسی، تعلیم حق اتباع آن است. این ماده قانون اساسی کشور با توجه به اهمیت تعلیم و تربیه چنین می‌نگارد: «تعلیم حق تمام اتباع افغانستان است که تا درجه لیسانس در مؤسسات تعلیمی دولتی به صورت رایگان از طرف دولت تأمین می‌گردد.»

در ماده ۲۸ کنوانسیون حقوق اطفال نیز از حق تعلیم سخن به میان آمده است. در ضمن اظهار حق تعلیم در بند دوم این ماده به مطابقت امور انضباطی با شأن

انسانی کودک نیز تأکید شده است: «دول طرف کنوانسیون باید کلیه اقدامات لازم را اتخاذ کنند تا مطمئن شوند که مقررات مکتب به طریقی اجرا می‌گردد که با وقار و منزلت انسانی طفل سازگار است و با این کنوانسیون مطابقت دارد» (مجمع عمومی سازمان ملل متحد: ۱۹۸۹).

با وجود توجه جدی دولت افغانستان و کنوانسیون حقوق طفل به آموزش طفل با حفظ کرامت انسانی آن، موارد زیادی به چشم می‌رسد که طفل در محیط آموزشی به خشونت و ترور شخصیتی از طرف اساتید، هم صنفان و سایر اشخاص مواجه اند. در محیط آموزشی عوامل مجنی علیه واقع شدن اطفال شامل تنبیه از طرف اساتید، ایجاد ترس و اضطراب توسط اساتید و هم صنفانش، نحوه برخورد معلمان و هزینه‌های آموزشی کودک می‌شود.

الف) تنبیه

با وجود طرزالعمل‌های مبنی بر ممنوعیت تنبیه در مکاتب که هر سال از طرف وزارت معارف توصیه و ارسال می‌گردد، این عمل در مکاتب از شیوه‌های رایج است و حتی در بسیار موارد به آسیب جدی منجر شده است. این نشان می‌دهد که برای منع بدرفتاری و خشونت با کودکان در محیط آموزشی، قوانین کافی تدوین نشده است. در این رابطه تنها تدوین قوانین کافی نیست؛ بلکه نظارت بر اجرای قوانین ضروری است.

عدم آموزش استادان در برخورد صحیح با کودک و نوجوان، دیدگاه معلمان به تنبیه بدون توجه به حدود آن، عدم آشنای با روحیه کودکان و عدم آموزش صحیح آنان در نحوه رفتار در محیط مکتب و صنف، می‌تواند از عوامل تنبیه باشد. تنبیه فزیکتی اطفال و استفاده از خشونت به خاطر اصلاح آنان، یکی از مسایل جدی در مکاتب می‌باشد. طوری که بسیاری از معلمان این مسأله را عادی و یکی از روش‌های آموزش قلمداد می‌کنند. اما معلم تنها وظیفه سوادآموزی به اطفال را به عهده ندارد؛ بلکه او پرورش دهنده نسل‌ها و تربیت کننده شخصیت‌ها و پایه‌گذار بسیاری از خصلت‌های بنیادی در انسان می‌باشد.

در اسناد ملی و بین‌المللی مربوط به اطفال، مهم‌ترین هدف آموزش و پرورش،

ارتقای عزت نفس و کرامت طفل ذکر شده است. بند چهارم ماده ۲ قانون معارف، هدف از تعلیم اطفال را رشد و انکشاف استعدادهای اخلاقی، عاطفی، ذهنی، پرورش جسمی و روحیه اجتماعی شاگردان می‌داند. ماده ۲۹ کنوانسیون حقوق طفل نیز از مهم‌ترین اهداف تعلیم و تربیت، رشد شخصیت، استعداد، قابلیت‌های جسمانی و ذهنی طفل را تا آخرین ظرفیت ممکن می‌داند.

توسل به خشونت و تنبیه، نه تنها با این اهداف سازگار نیست؛ بلکه از عوامل مخرب و کاهش دهنده عزت و اعتماد به نفس در طفل خواهد بود. خشونت و تنبیه بدنی، سبب انتقال این خصیصه به اطفال و تبدیل آنان به افراد خشن خواهد شد. تنبیه شدن پیاپی اطفال باعث می‌شود که تنبیه برای این اطفال به یک امر عادی تبدیل شده که به پذیرفتن آن از سوی هرکس تن خواهند داد (کلی، ۱۳۸۲: ص ۶۰-۶۱).

علاوه بر این، تنبیه‌های نامناسب باعث کاهش سطح علاقه‌مندی اطفال و گریزان شدن آنان از محیط مکتب خواهد شد.

ب) ایجاد ترس و اضطراب

مکتب رفتن برای اطفال نه تنها خوش آیند نیست؛ بلکه با ترس و اضطراب همراه است؛ خصوصاً هنگام امتحانات. گاهی این ترس و اضطراب چنان شدید است که کودکان مورد آسیب شدید فشارهای روحی و روانی قرار می‌گیرند. رفتن به مکتب همیشه برای اطفال یک تجربه مثبت نیست. محیط آموزش به نظر اطفال می‌تواند سرد، بدون سیستم گرم‌کننده یا گرم بدون هوای تازه باشد. همچنان اطفال محیط آموزش را به دیده‌یی می‌نگرند که در آن ساعات طولانی را سپری کرده، گرسنه و تشنه بمانند و در اثر نبود تسهیلات لازم، قادر به دریافت مواد خوراکی و آب آشامیدنی نباشند.

علاوه بر این، نظر به نتایج سروی و ارزیابی‌های که در آن اطفال کارگر روی سرک ابراز نظر کرده‌اند، اطفال مکتب را جایی فکر می‌کنند که در آن توسط معلم یا شاگردان بزرگسال مورد تهدید و سرزنش قرار می‌گیرند. این شرایط موانعی اند که سد راه آموزش قرار می‌گیرند. شرایط فوق حتماً می‌تواند بدتر از این باشد.

در صورتی که معلمان مجرب وجود نداشته باشد، اطفال از مواد درسی با کیفیت برخوردار نباشند؛ حکومت باید مسؤولیت خود را ایفا کرده و اطمینان حاصل کند که مکاتب به خواست اطفال باشند (مکاتب باید کلیه نیازمندی‌های اطفال را مرفوع کند و ماحول مکتب باید برای اطفال راحت و دل‌گرم کننده باشد). وزارت معارف باید اطمینان حاصل کند که کلیه مکاتب با خواست اطفال عیار باشند. این چنین وضعیت از طریق ایجاد مکاتب مصون و محفوظ، معلمان آموزش دیده، وسایل و تجهیزات لازم و مواد درسی به وجود می‌آید. نظارت و گزارش‌دهی باید به سطح مکاتب تقویت یابد تا از خشونت در مکاتب جلوگیری شود.

ج) هزینه‌های آموزشی

چنانچه قبلاً گفته شد، قانون اساسی کشور در بند اول ماده ۴۳ از حق برخورداری آموزش رایگان سخن گفته است که عامل افزایش تعداد شاگردان گردیده است. با وجود این، کیفیت پایین درسی، کمبود استادان متخصص و مسلکی، کمبود کتب و مواد درسی و عدم مسؤولیت‌پذیری استادان و مسؤولان مکاتب در مکاتب دولتی، تعداد زیاد مردم ما اطفال شان را به مکاتب خصوصی می‌فرستند که در این صورت استفاده از امکانات آموزشی و پرداخت هزینه تعلیمی (فیس) برای تعداد زیاد از خانواده‌ها سنگین است. این می‌تواند علت ترک تحصیل باشد. اکثر والدین احساس می‌کنند هزینه بالای تحصیلی، دلیل قانع‌کننده برای بیرون آوردن اطفال از مکتب است.

در مناطق روستایی وجود فرصت‌های شغلی در اختیار نوجوانان و هزینه استفاده از امکانات آموزشی، باعث از دست دادن درآمد بالقوه ناشی از کار کودک برای خانواده می‌شود و همراه با هزینه‌های مستقیم منجر به ترک تحصیل می‌گردد.

نتیجه گیری

افغانستان از شمار کشورهای است که سال‌های متمادی در آتش جنگ سوخته است؛ اما بعد از جنگ‌های خانمان‌سوز داخلی و سقوط رژیم طالبان، با روی کار آمدن حکومت جمهوری اسلامی در بیش از یک دهه، دست آوردهای قابل توجه در عرصه حقوق و تدوین قوانین داریم. در عرصه حقوق اطفال نیز اندک توجه صورت گرفته است. چنانچه میلیون‌ها کودک به مکتب می‌روند و عرصه خدمات صحتی نیز در نقاط مختلف کشور بهبود یافته است. با این حال هنوز هم اطفال در افغانستان با دشواری‌های بی‌شمار مواجه‌اند. بخشی از این مشکلات ناشی از هنجارهای سنتی-فرهنگی حاکم بر جامعه است که بر اساس آن موقف و شأن فرودست انسانی برای اطفال در خانواده و جامعه تعریف می‌شود که رفتارهای ناب‌به‌جا نسبت به آنان را نیز در پی دارد. بخشی دیگر از مشکلات اطفال ناشی از شرایط و وضعیت سیاسی اجتماعی و اقتصادی کشور می‌باشد.

کشت و قاچاق غیر قابل کنترل مواد مخدر در کشور، باعث شده که بیش از ۱،۳ میلیون تن در کشور معتاد شوند. اعتیاد والدین از عوامل است که در مجنی‌علیه واقع شدن اطفال نقش مهم بازی می‌کند. همچنان بی‌سوادی و سابقه جرمی والدین در بروز این امر بی‌تأثیر نیست. دیگر از مواردی که از عوامل خانواده‌گی مجنی‌علیه قرار گرفتن اطفال به حساب می‌آید، کثرت نفوس خانواده، طلاق، خشونت و تندروی، افراط در محبت و محل سکونت خانواده می‌باشد.

دسترسی به خدمات آموزشی نیز برای اطفال بسیار محدود است. اطفال بی‌شمار در سراسر کشور از حق آموزش و تعلیم محروم‌اند. مهم‌ترین دلیل محرومیت از حق آموزش و تعلیم، ناامنی، فقر و بی‌کاری است. در مناطق ناامن، نبود امنیت دلیل اصلی محرومیت اطفال از آموزش می‌باشد. در دیگر مناطق، مهم‌ترین دلیل فقر خانواده‌ها و بی‌کاری است که هم باعث می‌شود اطفال به خاطر هزینه رفتن به مکتب، از درس و آموزش محروم و مجبور به کار می‌شوند. معضل مهمی که در این بخش باید مطرح گردد، اعمال خشونت در برابر اطفال است. بر اساس تحقیقاتی که در این مقاله صورت گرفته است، اطفال علاوه بر این که در محیط

خانواده و جامعه با انواع خشونت مواجه اند، در محیط آموزشی (مکاتب و مراکز آموزشی) با انواع خشونت‌ها نیز گرفتار اند. این خشونت‌ها پیامدهای ناگوار روانی و جسمی برای اطفال به بار می‌آورد.

فقر شدید در میان بسیاری از خانواده‌ها و بی‌کاری روزافزون در کشور، باعث شده که اطفال زیادی در سراسر افغانستان مجبور به کار شوند. کارهای که اطفال انجام می‌دهند، حاصل و دست‌مزد بسیار اندک دارد و بدتر از آن این که شرایط بسیار سخت و ناامن بر آنان حاکم است. مثلاً بسیاری از اطفال مجبور اند تا دیر هنگام شب روی سرک‌ها به کارهای همچون خرده‌فروشی، پاک‌کاری یا حملی و امثال آن تن دهند که می‌تواند آنان را در معرض خطر و آسیب قرار دهد.

به طور کل می‌توان گفت که دولت افغانستان در زمینه حمایت از اطفال، با مشکلات فراوانی روبه‌رو بوده و با وجود دست‌آوردهای قابل تأمل، نتوانسته از این معضلات عبور کند. برای عبور از این معضلات باید اطفال مورد حمایت و توجه جدی دولت قرار گیرد و قوانین حمایتی برای جلوگیری از مجنی‌علیه قرار اطفال طرح و به اجرا گذاشته شود.

پیشنهادها

با توجه به آنچه که بنده سعی کرده و در این نوشتار گنجایدم، ایجاب می‌کند که برای بهبود وضعیت اطفال به مراجع دولتی، نهادهای مدنی و والدین گرامی نکات ذیل پیشنهاد گردد:

الف) به مراجع دولتی

۱) با توجه به اهمیت دوره کودکی و تأثیرات بسزای این دوره به دوران مابعدش، به مراجع محترم دولتی به خصوص پارلمان کشور پیشنهاد می‌گردد تا ماده ۵۴ قانون اساسی کشور را به دست فراموشی نگذارند و به خانواده، به عنوان رکن اساسی جامعه در بخشی قانون‌گذاری توجه جدی را مبذول بدارند.

۲) لازم است تا دولت قوانین را طرح و تصویب کند که در آن طفل به حیث یک موجود مستقل مورد احترام قرار گیرد و به طور دقیق تعریف از طفل صورت گیرد و تمام حقوق وی در آن درج گردد تا از ابهامات قوانین در رابطه به نحوه برخورد و

شناسایی طفل جلوگیری به عمل آید.

۳) دولت باید کنوانسیون حقوق طفل و سایر تعهدات بین‌المللی در رابطه با طفل را عملی کند.

۴) با توجه به وسعت مشکلات که اطفال افغانستان به آن مواجه اند، دولت باید قوانین حمایتی از خانواده و اطفال را طرح و تصویب کند. اکنون در رابطه به حمایت از اطفال کدام قانون مؤثری وجود ندارد.

۵) دولت باید برای خانواده‌ها در مورد تعدد بیش از حد فرزند، به خاطر رسیده‌گی و تربیت سالم فرزندان آگاهی دهد.

۶) دولت باید به خاطر نجات اطفال از کارهای شاقه در روی سرک‌ها، در هوای بسیار گرم یا بسیار سرد که هلاک‌کننده است، مکلف به ایجاد اشتغال و فقرزدایی می‌باشد. همچنان دولت باید زمینه‌تعلیم و تربیت را برای کودکان مساعد بسازد. ب) به نهادهای جامعه مدنی

۱) نهادهای جامعه مدنی به شمول رسانه‌ها، باید فرصت‌های بیشتری را برای تحلیل و بحث در رابطه به اطفال و نیازمندی‌های آنان اختصاص دهند.

۲) مجتمع‌های فرهنگی باید گام‌های استوار را در جهت تقویت ادبیات اطفال و تأمین دسترسی اطفال به معلومات و اطلاعات بردارند.

۳) تبلیغات گسترده‌یی را در زمینه به محو خشونت و تفهیم اثرات آن در اجتماع و خانواده‌ها سازمان‌دهی کنند.

۴) نهادهای جامعه مدنی و رسانه‌های کشور باید مبارزه جدی را در محو عنعنات ناپسند که باعث تلف شدن حقوق اطفال می‌گردد، آغاز کنند.

ج) به والدین گرامی

با توجه به این که خانواده کانون مهر، محبت و اولین مکان شخصیت‌ساز انسان در مرحله طفولیت حتی بعد از آن می‌باشد، باید والدین گرامی بیش از همه به آینده فرزندان شان عمیقاً فکر و احساس مسؤولیت کنند. والدین می‌توانند با احساس مسؤولیت عظیم که بر عهده دارند، آینده فرزندان و جامعه را تضمین کنند.

۱) به والدین محترم، با توجه به وضعیت نابسامان کشور، پیشنهاد می‌گردد تا جهت

رسیده گی کافی و تربیت لازم فرزندان شان، از تعداد بیش از حد فرزندان پرهیز کنند .

۲) والدین گرامی باید در تربیت اطفال نهایت توجه داشته و مسؤولیت که بر عهده دارند، انجام دهند؛ زیرا تربیت اطفال در انجام فعل مجرمانه و همچنان مجنی علیه قرار گرفتن تأثیر بسزایی دارد.

۳) والدین مکلف اند زمینه های تعلیم و تربیه اعم از تعالیم دینی و علوم و فنون معاصر را تا آنجا که امکان دارد برای اطفال شان فراهم کنند.

۴) والدین باید اطفال شان را از هم نشینی و معاشرت با اطفال و اشخاص غیر ایده آل باز دارند.

۵) والدین محترم برای تأمین آینده بهتر فرزندان شان باید تشویق و تنبیه به حد معمول را اعمال کنند.

۶) والدین در محبت و توجه به اطفال، نباید افراط یا تفریط کنند. زیرا افراط در محبت و بی توجهی بیش از حد نیز در مجنی علیه قرار گرفتن اطفال خالی از تأثیر نمی باشد.

منابع و مأخذ

۱. اعزازی، شهلا، جامعه شناسی خانواده، روشنگر و مطالعات زنان، چاپ اول: ۱۳۷۶هـ.
۲. باقر، یزدی، سیدعباس، گزارش طرح تحقیقاتی بررسی کودک آزاری جسمانی در مراجعه به درمانگاه شهر تهران، اداره کل پیش گیری.
۳. پژمان، اسدالله، سرآمد، محمد حسین و حسرت، محمد حسین، وضعیت اطفال در افغانستان، کمیسیون حقوق بشر افغانستان: ۱۳۹۲هـ.
۴. خراسانی، مجتبی، بررسی علل بزه کاری جوانان در استان گلستان، پایان نامه ارشد: ۱۳۸۴هـ.
۵. کاظمی پور، شهلا، سنجش نگرش نسبت به تنه کودکان و کودک آزاری، مرکز پژوهش های صدا و سیما ایران: ۱۳۷۷هـ.
- ۶- مدنی، سعید، کودک آزاری در ایران، تهران، نشر اکنون، چاپ اول: ۱۳۸۳هـ.
۷. کی نیا، مهدی، جرم شناسی، تهران، مجتمع علمی فرهنگی مجد: ۱۳۷۴هـ.
۸. کمیسیون مستقل حقوق بشر، بررسی وضعیت عمومی اطفال در افغانستان، راپور تحقیقی: عقرب ۱۳۸۶هـ.
۹. کلی، جعفر، والدین و بدرفتاری کودکان، ترجمه مینا معیری، تهران، احسان: ۱۳۸۲هـ، ص ۶۰.
۱۰. مجمع عمومی سازمان ملل متحد، کنوانسیون حقوق طفل، مصوب ۲۰ نوامبر ۱۹۸۹م.
۱۱. نقدی نژاد، مجتبی، پیش گیری از بزه دیده گی اطفال در سیاست جنایی ایران و اسناد بین المللی، جاودانه، چاپ دوم: ۱۳۹۰هـ.
۱۲. نامداری، پریسا، بررسی میزان شیوع سوء رفتار در دانش آموزان دوره راهنمایی شهر خرم آباد و تحقیق عوامل مؤثر بر آن، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تهران: ۱۳۷۷هـ.

جاسوسی و مجازات آن در سیستم حقوقی افغانستان

حکیم الله حکیمی

چکیده

جاسوسی به عملی گفته می‌شود که یک شخص با عنوان‌های غیر واقعی و متقلبانه، اقدام به کسب اطلاعات، نقشه‌ها، مدارک و اسناد مخفی و محرمانه به اسرار نظامی، اقتصادی، سیاسی و تسلیم آن‌ها به کشور بیگانه کند. جرم جاسوسی، یکی از جرم‌های سازمان‌یافته و فراملی است که در آن اطلاعات حیاتی یک کشور از طریق یک نظام سازمان‌یافته و منابع انسانی، در اختیار کشور یا کشورهای دیگر قرار می‌گیرد. جاسوسی به لحاظ مجازات، در زمره جرایم تعزیری محسوب می‌گردد و از لحاظ سیاسی بودن یا عادی بودن جرم، جزء جرایم عمومی است. طبق قوانین موضوعه افغانستان، تابعیت در تحقق جرم جاسوسی و تشخیص آن از خیانت به کشور مؤثر نیست. طبق صلاحیت‌های سرزمینی، شخصی و واقعی، جرم جاسوسی در صورت ارتکاب در خارج از قلمرو افغانستان، بر اساس قوانین جزایی افغانستان قابل تعقیب می‌باشد.

واژه‌گان کلیدی: جرم، جاسوسی، اطلاعات، تجسس، قانون جزای افغانستان.

مقدمه

یکی از مصادیق بارز و قدیمی جرایم علیه امنیت داخلی یک کشور، جرم جاسوسی است که معمولاً سازمان یافته و در عین حال فراملی می‌باشد؛ زیرا در آن اطلاعات حیاتی یک کشور از طریق یک نظام سازمان یافته و منابع انسانی در اختیار کشور یا کشورهای دیگر قرار می‌گیرد. از زمانی که دولت‌ها هر چند در شکل‌های بسیار ابتدایی و ساده خود به وجود آمدند و بر اثر مرزبندی کشورها پا به عرصه وجود گذاشتند، ارتکاب جرایمی چون جاسوسی نیز پا به عرصه وجود گذاشت. البته جاسوسی اغلب به عنوان یک جرم تلقی نمی‌شد؛ بلکه به عنوان زرنگی تلقی می‌شده است. جاسوسی در زمان جنگ و محدود به امور نظامی بود؛ اما امروزه جاسوسی همواره علیه استراتژیک کشور در امور اقتصادی، سیاسی، علمی، و ... است. قبلاً یک انسان ناشناخته جاسوسی می‌کرد؛ اما در حال حاضر جاسوسی به گونه سازمان یافته است. جاسوسی در صورتی که بیگانه‌گان انجام می‌دادند، جاسوسی گفته می‌شد؛ اما حالا اگر یک خودی هم خبر بدهد، جاسوسی است. با آن که این عمل را خیانت به وطن می‌گفتند؛ در کتب فقهی بین جاسوسی مسلمان، کافر ذمی، کافر مسأمن و کافر حربی فرق قایل شده و هر کدام احکام خاصی دارند؛ ولی در حقوق و قانون موضوعه، این تفصیلات وجود ندارد که به خاطر اطالۀ کلام از ذکر آن‌ها خودداری می‌شود.

در این تحقیق که به شیوه تحلیلی - توصیفی صورت گرفته است، به تحلیل این جرم در قانون جزای افغانستان پرداخته‌ام. مطالب و موضوعاتی که در این مقاله به آن‌ها پرداخته می‌شود، عبارت‌اند از بررسی مفهومی جرم جاسوسی، تحلیل این جرم در قانون جزای افغانستان و در پایان نتیجه‌گیری.

۱- مفهوم جاسوسی

الف) مفهوم لغوی جاسوس

جاسوس در لغت به معنای خبرپرس، جستجو کننده خبر. در لسان العرب ابن منظور می‌نویسد: الجسس: المس بالید؛ جس، یعنی لمس کردن چیزی با دست. جس الخبر و منه التجسس و جس الخبر و تجسسه: بحث عنه و فحص؛ ماده جس برای

کشف و به دست آوردن خبر است و تجسس نیز به همین معنا به کار رفته است. التجسس (بالجیم): التفتیش عن بواطن الامور و اکثر ما یقال فی الشر و الجاسوس: صاحب سر الشر؛ تجسس (بالجیم) تفتیش از باطن کارهاست و بیشتر به امور شر و بد گفته می شود و جاسوس دارنده یی اخبار و اسرار شراست (ابن منظور، ۱۳۹۳ج: ۶: ص ۳۶). در کتاب العین آمده است: «جسته بیدی ای لمسته لانظر محبته والجس جس الخبر و منه التجسس للجاسوس (فراهیدی، ۱۴۱۴: ص ۲۲۹۱). جس به معنای لمس با دست است و به معنای کشف خبر نیز می آید. جاسوس همان عیون است که در ارایه اخبار و گزارش ها جاسوسی می کند (ازهری، ۱۴۲۱ هـ.ق یا ۲۰۰۱ م، ج ۱۰: ص ۴۴۸). لغت شناسان فارسی نیز معنای نزدیک به معنای عربی را برای واژه جاسوس گرفته اند؛ در فرهنگ عمید می آید: جاسوس در لغت به معنی خبرکش، جستجو کننده خبر، کسی که اخبار و اسرار شخصی یا اداری یا مملکتی را به دست بیاورد و به دیگری اطلاع دهد، می باشد (عمید، ۱۳۸۶ هـ: ص ۳۶۴).

از تعابیر مختلفی که لغت شناسان از واژه جاسوس کرده اند، بر می آید که جاسوس در لغت فارسی، معادل عیون و سمع در لغت عربی است که به معنای خبرکشی، نقل و انتقال اطلاعات می باشد.

ب) مفهوم اصطلاحی جاسوسی

برخی از حقوق دانان در تعریف جاسوسی گفته اند: جاسوس به شخصی اطلاق می شود که زیر عنوان های غیر واقعی و مخفیانه به نفع خصم، در صدد تحصیل اطلاعات یا اشیای باشد (ساریخانی، ۱۳۸۴: ص ۵۱). بعضی از حقوق دانان بدین باور اند که جاسوس به شخصی اطلاق می گردد که در پوشش های متقلبانه یا مخفیانه و به نفع دشمن، در صدد تحصیل و تجسس، پیرامون اسرار یا تحصیل اطلاعات، اشیا یا سایر مدارک و اسناد مربوط به استعداد و توانایی های نظامی، اقتصادی و فرهنگی مربوط به یک کشور و انعکاس آن ها به کشور دشمن باشد (گلدوزیان، ۱۳۹۲ هـ، ج ۱: ص ۳۴۶). از نظر حقوق بین الملل عمومی، جاسوس به کسی اطلاق می شود که محرمانه یافته ها و عنوان های نادرست و جعلی به نفع خصم در صدد تحصیل اطلاعاتی از نقشه و قوای طرف و مقاصد او به دست دهد (ولیدی، ۱۳۸۴ هـ، ج ۳:

ص ۱۰۶). بعضی‌ها گفته اند جرم جاسوسی یک جرم سازمان یافته است که می‌توان آنرا به یک هرم تشبیه کرد. در آن جرم کنترل و هدایت از رأس هرم نسبت به پایین انجام می‌گیرد و اطلاعات برعکس، از قاعده هرم به بالا داده می‌شود (جعفری لنگرودی، ۱۳۸۳هـ: ص ۱۱۴۶).

از تعاریف فوق استفاده می‌شود که جاسوسی جرمی است علیه امنیت که در آن مقام یا مأمور دولتی که نقشه‌ها، اسناد، مدارک و تصمیمات محرمانه و مهم را در اختیار دارد. یا کسی که به هر نحو ولو با سرقت به آن دست یافته است، آن را با علم به اهمیت و محرمانه بودن، در اختیار قرار دهد که می‌داند او فاقد صلاحیت است یا مفاد آن را به وی منتقل کند.

ج) تعریف جاسوس در نظام حقوقی افغانستان

در حقوق افغانستان هیچ تعریفی برای جاسوس و جاسوسی از سوی قانون‌گذار نشده و هرچه در این زمینه وجود دارد، تنها بیان مصادیق آن جرم و احکام مجازات آن است. با این حال در روشنایی ماده‌های ۱۷۸ و ۱۹۱ قانون جزای افغانستان می‌توان گفت: جرم جاسوسی عبارت است از: «تسلیم نقشه، اسرار، اخبار، اسناد و تصمیم‌های راجع به سیاست داخلی یا خارجی به دشمن، چه دولت خارجی باشد یا اشخاصی که به نفع آن دولت کار می‌کنند.»

۲- انگیزه جاسوسی

انگیزه جاسوسان برای ارتکاب این جرم، متعدد است. برخی مزدور اند و به انگیزه‌های مالی و از روی حرص، دست به ارتکاب این جرم می‌زنند که شاید تعداد بیشتر جاسوسان را این افراد تشکیل دهند. نمونه این افراد در امریکا، الدرپچ آمس (۱۰) بوده که در سال ۱۹۹۴ میلادی در سن ۵۲ سالگی، در حالی که ۳۲ سال برای «سیا» کار کرده و پدرش نیز جزو کارکنان سیا بود، به اتهام ارتکاب جاسوسی به نفع روسیه در سال ۱۹۸۵ میلادی دست‌گیر و به حبس ابد محکوم شد. وی بالاترین مقام سیا می‌باشد که تا اکنون به اتهام جاسوسی دست‌گیر شد. شاید هیچگاه نتوان میزان دقیق خساراتی را که وی به امریکا و تلاش‌های امنیتی آن وارد کرده است، تخمین زد؛ ولی حداقل یک مورد آن کاملاً مشخص می‌باشد و

آن این که بر اثر اطلاعات داده شده توسط این شخص، یازده جاسوس امریکا در روسیه بین سال‌های ۱۹۸۵ تا ۱۹۸۷ میلادی دست‌گیر و اعدام شدند. یکی از آنان ژنرال دیمیتری پولیاکوف افسر عالی رتبه سازمان اطلاعات نظامی روسیه بود. یکی از مواردی که شک و ظن مأموران امریکایی را نسبت به «آمس» برانگیخت، طرز زنده‌گی اشرافی وی بود که با حدود ۷۰ هزار دالر حقوق سالانه، از جمله خانه‌یی به مبلغ ۵۴۰ هزار دالر در آرلینگتون در ایالت ویرجینیا خریداری کرده و مبلغ صد هزار دالر نیز خرج تعمیرات آن کرده بود. وی دو موتر جدید از جمله یک موتر جگوار و سهامی به ارزش ۱۶۵ هزار دالر خریداری و پرداخت‌های مختلفی مجموعاً به میزان ۴۵۵ هزار دالر از محل کارت اعتباری خود کرده بود. وی پرهزینه‌ترین جاسوس روسیه محسوب شده و طبق تخمین‌ها بین ۱،۵ تا ۲،۵ میلیون دالر برای روسیه هزینه داشته است. انگیزه دیگر جاسوسان برای ارتکاب این جرم، به دلایل عقیده‌یی و ایدیولوژیک بر می‌گردد؛ یعنی این که جاسوس خود را به لحاظ فکری و عقیده‌یی به کشور دیگری غیر از کشور محل تولد یا اقامت خود وابسته می‌داند و در نتیجه برای آن کشور جاسوسی می‌کند. جاسوسی‌های حزب توده در ایران به نفع شوروی و بلوک شرق سابق، به این وابسته‌گی فکری به اردوگاه شرق و طرز فکر مارکسیستی اعضای این حزب بر می‌گردد. در امریکا نیز مواردی از این دست مشاهده شده است. از جمله این که اسرار اتمی امریکا پس از جنگ جهانی دوم، توسط افرادی که به نظام مارکسیستی معتقد بودند، در اختیار شوروی سابق قرار گرفت. برخی از این افراد در آغاز پولی هم قبول نمی‌کردند (Zahra ۲۰۱۶/۱۶). (Hedayat Zad).

۳- مجازات جرم جاسوسی در قانون جزای افغانستان

قانون جزای افغانستان برای جرم جاسوسی با توجه به حالات جنگی و غیر جنگی، تفکیک قایل گردیده و در خصوص هر یک، احکام متفاوت دارد. بدین معنا که قانون‌گذار افغانستان برای جرم جاسوسی، در حالات جنگی یک حکم (شدید) و در حالات صلح حکم دیگری (خفیف) وضع کرده است:

الف. مجازات جرم جاسوسی در زمان جنگ

ماده ۱۷۸ قانون جزای افغانستان، در این زمینه چنین مقرر می‌دارد: «هرگاه شخص در زمان جنگ به نحوی از انحا، سری از اسرار دفاعی کشور را به دولت خارجی یا اشخاصی که به نفع آن دولت کار می‌کنند، تسلیم یا افشا کند؛ به اعدام محکوم می‌گردد.» (قانون جزای افغانستان ص ۷۴ ماده ۱۷۸). از این ماده بر می‌آید که هر فردی که اقدام به جمع آوری اطلاعات دفاعی-امنیتی به منظور ضربه زدن به قدرت نظامی کشور کند و اطلاعات نظامی را در اختیار کشور متخاصم با دولت افغانستان قرار دهد، محکوم به اعدام می‌گردد. این ماده دارای نکات ذیل است:

۱) این حکم مربوط به امور نظامی است: یعنی اگر کسی اسرار نظامی و دفاعی کشور را افشا و در اختیار دشمن قرار دهد، مرتکب عمل فوق جاسوس محسوب گردیده و محکوم به اعدام می‌شود.

۲) این حکم محدود به زمان جنگ است: یعنی اگر کسی اسرار دفاعی را در شرایط جنگی به دشمن تحویل دهد، محکوم به اعدام می‌شود؛ در غیر آن صورت محکوم به مجازات اعدام نیست. از همین جهت، گروهی از حقوق دانان عقیده دارند که جاسوسی تنها در زمان جنگ نامشروع است و مستوجب مجازات می‌باشد؛ اما جاسوسی در زمان صلح مجازات ندارد؛ زیرا مرتکب آن قصد خدمت به کشور متبوعش را دارد. مجازات کردن جاسوسان در زمان جنگ مورد اختلاف نیست؛ زیرا کلیه قوانین آن را قبول کرده اند (زراعت، ۱۳۷۷هـ: ص ۱۶۰).

۳) این حکم نسبت به مرتکب عمومیت دارد: یعنی مرتکب شونده هر شخصی که باشد، مشمول این حکم می‌شود. فرق نمی‌کند که فرد نظامی باشد یا ملکی، خارجی باشد یا داخلی. همچنان شخص حقیقی باشد یا حکمی؛ زیرا اطلاق ماده ۱۷۸ شامل همه افراد می‌شود. گرچه در برخی از سیستم‌های حقوقی، بین شهروندان داخلی و خارجی فرق گذاشته شده است (همان، ۱۳۷۷هـ: ص ۱۶۰). بدین صورت که برای شهروندان داخلی واژه «خیانت ملی» و برای شهروندان خارجی کلمه «جاسوس» استفاده می‌شود؛ اما از منظر قانون افغانستان هیچ‌گونه فرقی میان شهروندان داخلی و خارجی نشده و هر شخصی که مرتکب چنین عملی گردد، تحت عنوان «جرم علیه امنیت داخلی» محکوم و مجازات می‌گردد، چه جاسوسی

باشد یا خیانت به کشور. به بیان دیگر، تفکیک در قوانین افغانستان قابل پذیرش نبوده و تحت عنوان جرایم علیه امنیت داخلی کشور، جرم‌انگاری کرده و برای آن مجازات تعیین کرده است. فرق نمی‌کند که عمل مذکور توسط شهروندان افغانستان صورت گیرد یا شهروندان بیرون از افغانستان.

ب- مجازات جرم جاسوسی در زمان صلح چنانچه در زمان غیر از جنگ، شخصی اسرار نظامی یا امنیتی- دفاعی کشور را در اختیار کشور خارجی قرار دهد، مجرم مذکور به مجازات حبس دوام محکوم می‌گردد. این حکم مطابق ماده ۹۹ قانون جزای افغانستان عبارت است از:

(۱) زندانی ساختن محکوم علیه در یکی از محاسبی که از طرف دولت به این منظور تخصیص یافته است.

(۲) مدت آن از شانزده تا بیست سال می‌باشد (قانون جزای افغانستان: ص ۴۰).

چنان که برخی از حقوق دانان نیز نسبت به مجازات آن در زمان صلح از نظر عدالت و ضرورت، تردید کرده می‌گویند: هر فردی مکلف است اطلاعات کافی و مفیدی از اوضاع کشورهای دیگر به دست آورد، در اختیار مملکت متبوع خود قرار دهد، این اقدامات همیشه جنبه جاسوسی به منظور حمله یا دفاع ندارد (زراعت، ۱۳۷۷هـ: ص ۱۶۰).

۴- عناصر تشکیل دهنده جرم جاسوسی

در جرم‌انگاری یک عمل موجودیت سه رکن شرط است که شرایط مذکور در جاسوسی نیز وجود دارند:

الف) عنصر قانونی: جرم مذکور ماده‌های ۹۹، ۱۷۸ و ۱۹۱ قانون جزای افغانستان و سایر مواد قانونی که در مورد مجازات جاسوس اشعار دارد، می‌باشد.

ب) عنصر مادی: منظور از این عنصر، ارتکاب عمدی عمل خلاف قانون است. در نظام‌های حقوقی مختلف؛ اعم از نظام حقوقی رومن-جرمن، کامن‌لا و نظام حقوقی اسلام، اندیشه مجرمانه جرم محسوب نمی‌شود؛ یعنی نمی‌توان کسی را به خاطر اندیشه و تفکر مجرمانه‌اش مجازات کرد تا وقتی که این اندیشه در قالب عمل ظهور نکند. بنابر این یکی از عناصر تشکیل دهنده جرم، عنصر مادی جرم است

که در قالب‌های گوناگون ممکن است ظهور کند. پس برای تحقق جرم، عنصر مادی؛ یعنی واکنش خلاف قانون و مقررات، ضروری است. به طور کلی مصادیق عنصر مادی جرم را به شرح زیر می‌توان تقسیم کرد:

۱) موضوع جرم؛ نقشه‌ها، اسناد، اسرار، تصمیم‌های محرمانه مربوط به سیاست داخلی یا خارجی مملکت.

۲) مرتکب؛ هر کس، اعم از بیگانه یا خودی و مأمور و غیر مأمور را شامل می‌شود.

۳) فعل مرتکب؛ عبارت است از انتقال دادن یا مطلع ساختن کسی که فاقد صلاحیت است. فعل مرتکب قطعاً مثبت است و با ترک فعل محقق نمی‌شود. در حالی که اگر ترک فعل، مسبوق به فعل باشد، داخل این ماده و جرم جاسوسی می‌شود. مثلاً اسناد را در جایی پخش کرده است و برای جمع کردن آن‌ها نمی‌رود.

۴) نتیجه مجرمانه؛ جرم جاسوسی، جرمی است مطلق و نیاز به نتیجه ندارد. به محض انتقال دادن اطلاعات، جاسوسی تحقق یافته است، خواه به امنیت کشور ضرر برساند یا نه.

با توجه به آن چه از متون حقوقی استفاده می‌شود، ملاک تحقق عنصر مادی جرم جاسوسی، فعل مثبت است و ترک یا فعل ناشی از ترک فعل نمی‌تواند به وجود آورنده عنصر مادی جاسوسی باشد (زراعت، ۱۳۷۷هـ: ص ۱۵۱).

در ماده قانونی کلمه تسلیم و افشا به کار رفته است که فعل مثبت مادی است. اگر کسی در نگهداری اطلاعات کوتاهی کند و به وظیفه قانونی عمل نکرده باشد و این گونه عمل که اصطلاحاً ترک فعل گفته می‌شود، از مصادیق جاسوسی محسوب نمی‌شود؛ چون فعل مثبت مادی نیست.

ج) عنصر معنوی: برای تحقق جرم، افزون بر عناصر قانونی و مادی، عنصر سوومی که عنصر معنوی است، ضروری می‌باشد. این عناصر عبارت‌اند از: سوء نیت عام (عمد در انتقال)؛ علم و آگاهی به محرمانه بودن محتوا و فاقد صلاحیت بودن انتقال کننده؛ بدین معنا که جاسوس در عمل جاسوسی خود باید سوء نیت داشته باشد؛ یعنی در جمع‌آوری اطلاعات و تحویل آن به دشمن، نخست اراده داشته باشد و دوم قصد ضربه زدن به نظام سیاسی کشور را داشته باشد. حقوق دانان برای تحقق

عمل مجرمانه؛ سوء نیت عام و خاص را شرط می‌دانند (همان، ۱۳۷۷هـ: ص ۱۵۱). بنابراین، می‌توان گفت که سوء نیت خاص فقط در جرایم مقید می‌تواند وجود داشته باشد؛ چون جرم مقید، جرمی است که تحقق آن منوط به تحقق نتیجه است و می‌توان گفت: غالباً سوء نیت عام در سوء نیت خاص مستتر و ادغام است. به عنوان مثال: اگر ضرر به کشور برای تحقق جرم جاسوسی لازم باشد، عموماً قصد ضرر در قصد فعل جاسوسی مستتر است و می‌توان اظهار کرد که سوء نیت خاص در جرایم مقید مفروض است (ساری‌خانی، ۱۳۸۴هـ، ص ۱۰۷).

در ماده ۱۹۱ قانون جزای افغانستان چنین آمده است: هرگاه شخص به دولت خارجی یا اشخاصی که به نفع آن دولت کار می‌کنند، اخبار، معلومات، اشیا، اسناد، نقشه‌ها، رسم‌ها و سایر اشیای مربوط به دوایر حکومتی، تصدی‌های دولت یا مؤسسات عام‌المنفعه که به مصالح سیاسی یا دفاعی کشور مربوط نباشد و نشر توزیع آن به اشخاص خارجی مطابق احکام یا مقررات ممنوع شناخته شده باشد، تسلیم کند؛ به حبس متوسط یا جزایی نقدی که از ۱۲ هزار افغانی کم‌تر و از ۶۰ هزار افغانی بیش‌تر نباشد، محکوم می‌گردد (قانون جزای افغانستان: ص ۴۰).

د- جرم همکاری با دول متخاصم خارجی

جرم همکاری و مساعدت با دول متخاصم خارجی، خطرناک‌تر و زیان‌آورتر از جرم جاسوسی است؛ زیرا در ماورای مساعدت و همکاری، برای دشمنان خارجی مملکت تسهیل وسایل و ارتباط می‌کند تا بدین وسیله تمام یا قسمتی از سرزمین مملکت را در اختیار آنان قرار دهد یا در استقلال کشور و وحدت ملی و تمامیت ارضی مملکت خللی به وجود آورد. به همین جهت در اکثر قوانین جزایی دنیا، سعی می‌شود که جرم همکاری با دول خارجی را به طور مشخص و صریح تعریف نکنند تا در هر مرحله‌یی که دادگاه ذیصلاح با مسأله‌یی مواجه شود که به امنیت ملی و منافع افراد جامعه خللی وارد می‌سازد، بتواند با توجه به مقتضیات زمانی، عمل ارتكابی را در زمره این قبیل جرایم تلقی کند و نسبت به مجازات کردن مرتکب با مشکلی مواجه نگردد (همان: ص ۲). قانون‌گذاران افغانستان در ماده ۱۷۳ قانون جزای افغانستان مقرر می‌دارد: «هرگاه شخص مرتکب عملی گردد که

در نتیجه آن اراضی دولت افغانستان تماماً یا قسمتی تحت حاکمیت دولت خارجی قرار گیرد یا به استقلال و تمامیت ارضی آن صدمه وارد گردد یا قسمتی از اراضی تحت حاکمیت دولت از اداره آن مجزا شود، به اعدام محکوم می‌گردد (قانون جزا افغانستان، ص ۳۹). در این ماده جرم خیانت ملی را تعریف شده است که اگر عمل کسی موجب شود حاکمیت ملی آسیب پذیر گردد، مجازات مرتکب، اعدام است. فرق نمی‌کند هر کس باشد؛ چون قانون‌گذار از کلمه شخص استفاده کرده است و شخص هم شامل افراد که در خدمت دولت است و وظیفه دارد که از حاکمیت سیاسی و تمامیت ارضی کشور دفاع کند؛ مانند نیروی دفاعی و نظامی و همین طور مشول افراد ملکی نیز می‌شود». که به حسب وظیفه این گونه جرایم بیشتر از ناحیه کسانی قابل ارتکاب است که در خدمت نیروهای مسلح و نظامی کشور قرار دارد و وظیفه دفاع از حاکمیت و تمامیت ارضی کشور به آنان سپرده شده باشد.

نتیجه گیری

جاسوسی یا جمع آوری اسرار به لحاظ مجازات، در زمره جرایم مشمول تعزیر محسوب می گردد و به لحاظ سیاسی یا عادی بودن جرم، جزء جرایم عمومی است. طبق قانون وضعی افغانستان، تابعیت در تحقق جرم جاسوسی و تشخیص آن از خیانت به کشور مؤثر نیست. طبق صلاحیت های سرزمینی، شخصی و واقعی جرم جاسوسی، در صورت ارتکاب در خارج از قلمرو افغانستان، بر اساس قوانین جزایی افغانستان قابل تعقیب می باشد.

جاسوسی در زمان جنگ، محکوم به مجازات شدید می شود که اعدام است؛ اما در غیر زمان جنگ قانون گذار افغانستان، مجازات خفیف تری برای مرتکب، پیش بینی کرده است.

منابع

۱. ابن منظور، محمد بن مکرم، (بی تا) لسان العرب، بیروت، دار لحن التراث العربی،
۲. ازهری، محمد بن احمد تهذیب اللغة، بیروت: دار احیاء التراث العربی ۱۴۲۱هـ. ق.
۳. پیمانی، دکتر ضیاء الدین، حقوق کیفری (۳)، جرایم علیه امنیت و آسایش عمومی، نشر میزان: ۱۳۷۵هـ.
۴. جعفری، لنگرودی، محمد جعفر، ترمینولوژی حقوق-تهران، گنج دانش: ۱۳۸۳هـ.
۵. حیدری، زهرا، جرم جاسوسی، ۲۰۱۶/۲/۱۶ <https://www.linkedin.com/pulse>
۶. ساریخانی، عادل، جاسوسی و خیانت به کشور، مرکز انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی، حوزه علمی قم: ۱۳۷۸هـ.
۷. شامیاتی، هوشنگ، حقوق کیفری اختصاصی، مجمع علمی فرهنگی، تهران، مجد: ۱۳۸۲هـ.
۸. زراعت، عباس، جرم سیاسی، تهران، ققنوس: ۱۳۷۷هـ.
۹. صادقی، حسین میر محمد، جرایم علیه امنیت و آسایش عمومی، میزان: ۱۳۹۴هـ.
۱۰. عمید، حسن، فرهنگ عمید، تهران، امیرکبیر: ۱۳۸۶هـ.
۱۱. فراهیدی، خلیل ابن احمد، ترتیب کتاب العین، تهران: اسوه ۱۴۱۴هـ. ق.
۱۲. قانون جزای افغانستان، کابل، چاپ جدید، بهیر: ۱۳۸۳هـ.
۱۳. گلدوزیان، ایرج، حقوق جزای اختصاصی، دانشگاه تهران: ۱۳۸۸هـ.
۱۴. ولیدی، محمد صالح، حقوق جزای اختصاصی، مرکز تحقیق و توسعه علوم انسانی، سمت: ۱۳۹۴هـ.

